

SZAKDOLGOZAT

Homoki-Nagy Eszter

Természetvédelmi mérnök szak

**Gödöllő
2025**

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Szent István Campus

Természetvédelmi Mérnök BSc. Szak

Kóspallag és fás legelőjének tájhasználat története

Belső konzulens: Dr. Saláta Dénes
egyetemi docens

Készítette: **Homoki-Nagy Eszter**
M8MHUF
nappali tagozat

Intézet/Tanszék: **Vadgazdálkodási és
Természetvédelmi Intézet**
**Természetvédelmi és
Tájgazdálkodási Tanszék**

**Gödöllő
2025**

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉSEK.....	4
2.	SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	6
2.1.	Alapfogalmak.....	6
2.1.1.	Fás legelők.....	6
2.1.2.	Tájhasználat-történet, hagyományos ökológiai tudás és élőhelyvédelemben betöltött szerepük.....	7
2.2.	Kóspallag története.....	9
2.3.	Természetföldrajzi adottságok.....	12
2.3.1.	Domborzat.....	12
2.3.2.	Földtan.....	12
2.3.3.	Vízrajz.....	13
2.3.4.	Talaj.....	13
2.3.5.	Klíma.....	13
2.4.	Tájhasználat Kóspallagon.....	14
2.4.1.	Növénytermesztés.....	15
2.4.2.	Állattenyésztés.....	16
2.4.3.	Erdei munkák, bányászat.....	18
2.4.4.	Erdei mellékhaszonvételek, gyűjtögetés.....	20
3.	A VIZSGÁLATOK MÓDSZEREI.....	23
3.1.	Korábbi kutatások szintetizálása.....	23
3.2.	Vizuális források elemzése.....	24
3.3.	Helyi emlékezet feltárása interjúkon keresztül.....	25
3.4.	Fakataszter és dendrológiai felmérés.....	27
4.	EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELEÉSÜK.....	28
4.1.	Vegetáció.....	28
4.1.1.	Foltjellemezés elemzése.....	28
4.1.2.	Dendrológiai felmérés.....	31
4.2.	Tájhasználat Kóspallagon 1945 előtt.....	35
4.3.	Tájhasználat Kóspallagon 1945 után.....	44
5.	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	52
6.	ÖSSZEFOGLALÁS.....	56
7.	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	57
8.	IRODALOMJEGYZÉK.....	58
9.	ÁBRAJEGYZÉK.....	61
10.	MELLÉKLETEK.....	62
10.1.	Fertálytérkép.....	62
10.2.	Interjúk leirata.....	62
10.3.	Terepi felvételezés közben.....	70
11.	NYILATKOZATOK.....	71

1. BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉSEK

A hosszú munkaórákat és képernyő előtt töltött délutánokat elfeledve, már hála tölt el. Hálás vagyok, amiért olyan kutatási témára találtam, amiben összefonódik mindaz, amire tudományos érdeklődésem felül személyes kíváncsiságom is irányul.

A természetvédelemi szemlélet és tervezés egyik sarokkövének az összefüggések meglátását és megértését tartom. A tudományra oly sokszor jellemző szegmentálódást ezen tudományterületen felváltja az integrálás, az állandó kölcsönhatás más tudományterületekkel, melyek kontextusba helyezik vizsgált rendszereinket. A tudományban is tetten érhetőek az ökológia törvényei, az interdiszciplináris megközelítésben láthatóvá válik, hogyan kapcsolódnak egymáshoz rendszerek és alrendszerek. Megfigyelhető az is, hogy minél több elem között létesül kapcsolat – tudományterületek nexusában –, minél több tudományterület reflektál egymásra, egy adott kérdés kapcsán, annál stabilabb, helytállóbb következtetésekre jutunk.

A jelen dolgozatban egy természetvédelmi kérdés vizsgálatát, tehát tág kontextusban, határterületek feszegetésével kívánom megtenni, kitekintést adva néprajz, mezőgazdaságtörténet, tájhasznáلتörténet és szociológia tudományterületekre.

A vágyott komplexitás és többrétegűség mellett számomra hozzáadott értéket képvisel az is, hogy a vizsgált terület szívemnek igen kedves vidéken található. Családom erősen kötődik a Börzsönyhöz, nagyapám egész életét a hegység erdeiben élte le erdészként, környezeti nevelőként, őt követte édesapám is a szakmában. Magam a sok gyermekkori kirándulás és kószálás mellett szép lassan szakmai szálakkal is egyre inkább kötődöm: szakmai gyakorlatom keretében környezeti nevelési programokban vettem részt, valamint megismerkedtem a kóspallagi Pallagvölgyi Biokert munkásságával, és az ökológiai szemléletet aktívan terjesztő önkormányzati vezetés, civil szervezetek, „gyűttmentek” és a tájházmozgalom tevékenységével.

A kutatás folyamata számos szakmai és személyes kapcsolattal gyarapított, és úgy látom, hozzájárultam ahhoz a célhoz, melyet témavezetőm, Dr. Saláta Dénes is megfogalmaz a területre készített alapozó felmérésében:

„A terület története részletes feltárást igényel, amelyben az archív légifelvételek és a helyi adatközlők információi kiemelt jelentőségűek lehetnek. A lakosság kötődése érezhetően erős, lehet rá alapozni a későbbi munka, így a terület feltárása és fenntartása, értékeinek megőrzése során.” (Saláta et al. 2017)

Dolgozatomban tehát igyekszem a fás-legeltetési rendszerek komplexitását megillető módon, több perspektívából, különféle módszertant alkalmazva feltárni és megérteni, hogyan változik a természet és ember örök kétirányú kapcsolatából, dialógusából születő egység, a táj. Ez a kölcsönhatás jól tettenérhető az olyan másodlagos élőhelyek esetében, mint amilyenek a fás legelők is. Mai arculatuk kialakítását, művelését sok generáció fáradságos munkája tette lehetővé, és ezen, környezetbe fektetett energia átcsoportosításával új folyamatok nyerhetnek teret. Ezen folyamatok megértését szolgálja kutatásom – a kontextuális elemzés háttérét, Kóspallag történetét, mezőgazdaságtörténetét különböző források alapján összefoglalva alapozom meg.

Célom, a Kóspallagról D-re található fás legelőről Kun Róbert által készített, és rendelkezésemre bocsátott felvételeinek eredményeit feldolgozni, szintetizálni. A területhasználatok rekonstruálását vizuális források, és a lakosság félig strukturált interjúk által felmért hagyományos ökológiai tudása alapján teszem meg. Célom továbbá, hogy a Saláta és munkatársai által készített fakataszterben szereplő adatok újrafelvételén keresztül vizsgáljam a terület fáinak állapotváltozását. Végző célom pedig, hogy javaslatokat fogalmazzak meg a terület használatát, jövőjét illetően.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. Alapfogalmak

Ahhoz, hogy a kutatás témája és megközelítési, módszertani nézőpontjai érthetőek legyenek szükséges pár alapfogalom tisztázása, melyet a későbbiekben az itteni definiálásnak megfelelően használok.

2.1.1. Fás legelők

Mosquera-Losada és társai 2009-ben publikált írásában (Definitions and components of agroforestry practices in Europe) „silvopastoral systems” néven foglalják össze az olyan élőhelyeket, melyekben összekapcsolódik a fás szárú növényzet és az állattartás. Ide értendő minden külterjes legeltetésre alkalmas terület, ahol fás szárú növényzet található, denzitásuk a teljesen záródó lombkoronától egészen a nyílt területekig változhat. A felfebb említett a kifejezést 2017-ben Csathó és társai (ex verb.) „fás-erdős legeltetési rendszerekként” magyarosították.

Ez az agrárerdészeti rendszerek közé tartozó gazdálkodási forma, mitöbb élőhelytípus a Bölöni féle ÁNÉR élőhely osztályozásban P45 kód alatt szerepel, továbbá ide tartoznak még a fás kaszálók, legelőerdők, gesztenyeligetek. Definíció szerint: „Emberi használat, legeltetéssel és/vagy kaszálással kialakított, fás-gyepes élőhelyek. Az eredeti vagy telepített fás növényzet sokszor tájképileg is jellemző. A fák láthatóan nem zárt állásban nőttek: szinte mindig alacsonyan elágazók, vastag oldalágakkal, sokszor csaknem a földig ágasak, koronájuk terebélyes, törzs- és koronaátmérőjük nagy. A fák legalább részben idősek, minimális átmérőjük 30-40 cm, de elérheti az 1 m-t is. Többnyire csak mozaikként értelmezhető élőhely, ahol a gyepkomponenst külön is célszerű jellemezni.

A másodlagos élőhelytípus hazai előfordulása majdnem 5,500 ha. (Bölöni et al 2009) Legnagyobb kiterjedésben Dél-Dunántúlon található meg, valamint a környező kistájakon: Belső-Somogy, Zselic, Mecsek, Zalai-dombság, de fellelhető Dunántúli – középhegység nyugati részein, valamint szórványosan az Északi-középhegységben is.

Az élőhely strukturális komplexitásából következik sokoldalú felhasználhatósága. Gyepkomponense – megfelelő pásztori irányítás mellett vagy esetleges időnkénti kezeléssel pl. égetés – megújuló takarmánycént szolgál a vegetációs időszakban. Magyarországon is jellemző az a tendencia, ami a közép- és kelet-európai fás legelőknél megfigyelhető, hogy tudatosan főképp gyümölcsfafajokra vagy csertölgyre szelektáltak (Hartel et al. 2013), így a termések, valamint a lombtakarmány is további értékes tápanyagforrást jelent a jószág számára.

A szabadon álló fák alatti cserjeszoknyát, illetve az erdőszélről felújuló cserjést jórészt kökény, szeder, valamint az állományalkotó fafajok magoncai alkotják, melyek szintén fontos szerepet játszhatnak a táplálásban. A szabadon álló árnyéktartó fák, amellet, hogy kulcsszerepet játszanak a legelő minőségének fenntartásában, élőhelyet biztosítanak olyan madárfajoknak, melyek a jászagra gyűlő legyeket, böglyöket fogyasztják.

A feljebb említett szerkezeti sokféleségre vezethető vissza a diverz mikroklimatikus viszonyok kialakulása is – amellet, hogy az árnyékos részek pihenőhelyként és delelőként szolgálnak a jászág számára, nagyfokú élőhelyi mozaikosságot eredményeznek. A gyepkomponens mélyrehatóbb vizsgálatával megfigyelhető, hogy sokszor zárt szárazgyepek, köves talajú lejtősztyepek, erdősztyepprétek, hegyi és dombvidéki üde gyepek, franciaperjés rétek, cserjések és egyéb fátlan élőhelyek társulásai váltják egymást. A meghagyott holtfák biodiverzitást növelő elemek, melyek számos szaprofita gombának, szaproxylofil rovarnak, és a rovarokat fogyasztó madárfajoknak adnak élőhelyet. (Hartel et al. 2013)

Napjainkra a tájhasznosítás tempójában, céljaiban és módszereiben is egyre inkább az intenzifikálódás felé mozdul el. Ennek következtében számos olyan korábbi művelési módhoz kapcsolódó táji komponens kerül veszélybe, mint a fás legelők. A felhagyás vizuálisan leginkább a becserjésedésben, valamint a táji homogenitásban manifesztálódik. A fás legelők területén az egykori potenciális felszínborítás az erdőtakaró lehetett, így a másodlagos szukcesszió eredményeképp a gyepes területek lassan visszaszorulnak, és a teljes bezárulás is fenyegetheti őket (Saláta et al. 2009). A hosszú idő óta fennálló, stabil fajkészletű társulásokat felváltják a más igényel rendelkező, az ökoszisztémában más szerepet ellátó, nagyrészt generalista fajok (Bihari et al. 2008). A hagyományos használatban évenként, a tavaszi kihajtás előtt tisztították a legelőket – sokszor kikapálták a cserjéket, de előfordult, hogy perzseléssel szabadultak meg a nemkívánatos cserjesávoktól.

2.1.2. Tájhasználat-történet, hagyományos ökológiai tudás és élőhelyvédelemben betöltött szerepük

A tájban élő ember évszázadok alatt felhalmozott megfigyeléseit, melyek az őt körülvevő, vele együtt lélegző rendszer működésére irányulnak, hagyományos ökológiai tudás néven foglaljuk össze. Napjainkban ezt az ismeretanyagot egyre inkább fenyegeti az eltűnés veszélye. A tájhasználat és az életmód megváltozásával, az egykor élő, életben maradás alapjául szolgáló hagyományos ökológiai tudás napjainkra már jórészt csak szóbeszédben, egyre homályosabb emlékekben maradt fenn. (Molnár et al. 2017)

Ezen tudás fennmaradásának biztosítása napjainkban a hazai természetvédelem érdeke is, hisz számos olyan átmeneti, másodlagos élőhely megőrzésének lehet kulcsa, ami az ember tájban végzett tevékenysége során alakult ki, kiemelten ide sorolva a fás legelőket. A megőrzés megfelelő eszközeinek megválasztásához ismernünk kell az élőhely kialakulásának körülményeit, hiszen a biodiverzitás fenntartásának esszenciális eleme a régóta zajló antropogén jelenlét okozta változások megértése (Csizi & Molnár 2015, Szigetvári 2015). Ahhoz pedig, hogy ezeket a változásokat kellően széles kontextusban lássuk és a ciklusok teljes egészükben kirajzolódhassanak a megfigyelő szeme előtt, hosszú időperiódusokra és részletes megfigyelésekre van szükség. A néhány évig tartó monitorozásokat szükséges kiegészíteni folyamatszintű, évtizedes, évezredes idősorokkal, más perspektívákból. Ezt a távlatot tudja megadni a felhalmozott ökológiai tudás, amelyből már kirostálták a konkolyt az emberöltők (Molnár et al. 2009).

Bár mind napjaink tudományos ismeretanyaga, mind a generációkon át öröklődő természeti tudás a világ megismerésére irányul, de módszereiben, integráltságában felfedezhetünk különbségeket, melyeket a köztudatban jelenlévő prekonceptiók megértése érdekében is fontos lehet megvilágítani.

Mindkét megfigyelési mód gyakorlati tapasztalaton alapul, mintázatokat keres és felfedezésük után sajátos elv- és eszmerendszer szerint magyarázni törekszik őket. A további megfigyelések során felmerülő új információkat beépíti a tudásrendszerbe, felülírja, árnyalja a korábbi megállapításokat, így lévén egyszerre naprakész és szervesen változó.

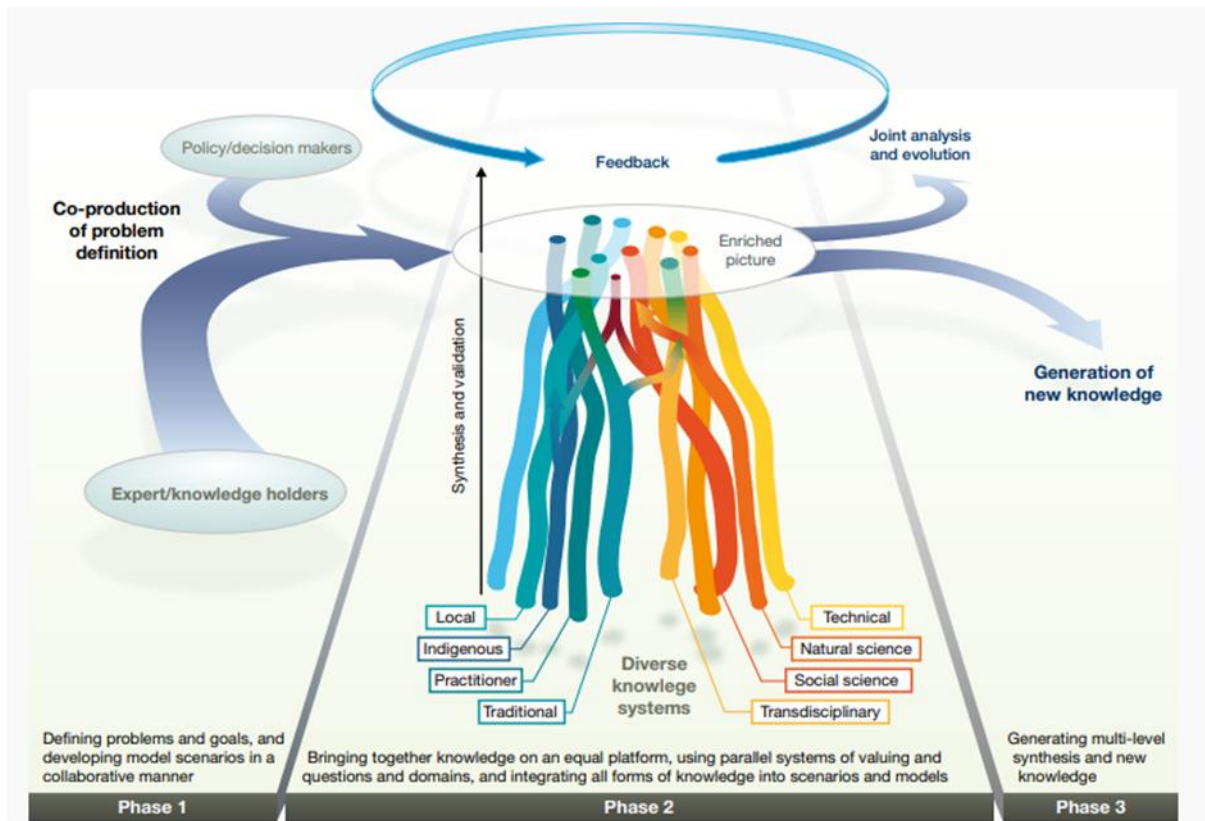
A népi ismeretszerzésre jellemző, hogy a megfigyelő és a környezet személyes, erkölcsi relációban van egymással. Szemlélete a teljességre törekszik, kontextusában értelmez, az új ismereteket is egy közös alapra épülő rendszerben helyezi el, mely rendszernek nem ritkán része a misztikum is. Célja nagyrészt praktikus, nem számszerűsített, hozzávetőlegesebb és lokálisabb érvényű, mit a modern tudományban. (Molnár et al. 2009)

Ez utóbbi pedig sokkal nagyobb fokú objektivitást tulajdonít a megfigyelőnek, célja közvetett, esetlegesen elméleti, öncélú, vagy globális szintű is lehet. Rendszerező, sok esetben a vizsgált célcsoport minél nagyobb részét magában foglaló sémákat keres. Eredményeit számosítja, nagyrészt írásban dokumentálja (1. ábra).

Fel kell ismernünk, hogy bár a hagyományos ismeretanyag önmagában nem alkalmazható közvetlenül jelenlegi struktúráinkra, jó ötvözetet alkothat a modern tudománnyal.

E fenti jellemzők menténi nagy mértékben elváló, látszólag ellentétes attitűdű felfogást közelítésének szintetizálása nem kis kihívás, de annál szükségszerűbb. A népi ismeretanyag

beemelése napjaink természet- és tájvédelmi gyakorlatába bővíti, árnyalja, valamint eszközzé teszi a jelen problémáinak esetleges megoldásában. (Tengő et al. 2014)

1. ábra: Tudásszintézis és integráció alapú megoldási modell (Tengő et al. 2014)

2.2. Kóspallag története

Kóspallag település történelme jól példázza, hogy az ember és a természet kapcsolata még az arra kevésbé alkalmas területeken is évszázados múltra tekinthet vissza. Az írásos források alapján ugyan Kóspallag a Dél-Börzsöny egyik legfiatalabb települése, ám a táj így is őrzi az ember évszázados nyomait.

Valószínűsíthetően a neolitikumi rézkorhoz kötődik az első börzsönyi, lokálisabb emberi jelenlét, a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúra hosszabb időre való letelepedéséhez. Ezek az újkőkori népcsoportok már foglalkoztak élelmiszertermeléssel, állattartással, a csontleletek szerint juhot, kecskét, szarvasmarhát, sertést tartottak. Írtásos gazdálkodást folytattak, azaz felnyitották az erdőket, tisztásokat hoztak létre, melyeket az ásások során előkerült leletek szerint agancsból készített kapákkal, kőből csiszolt, nyeles baltákkal lazítottak. (Kóvári 2019)

Ezt követően a késő rézkorban a területen jelen volt a badeni kultúra, akik bár elsősorban az alacsonyabb fekvésű területeket részesítették előnyben, a Dél-Börzsöny 200-300 méteren fekvő részein is, Kóspallagon kívül Márianosztrán és Nagybörzsöny határában is megtelepedtek. A földművelés mellett elsősorban szarvasmarha tartásával foglalkoztak, erre utal számos kultikus rítusra utaló lelet, valamint az állati erővel vont kocsi is. (Kővári 2019)

A honfoglalást követő lakosságról a 10. századra datálható sírok, valamint a valószínűleg azóta jórészt változatlan helynevek, pataknevek adnak hírt (Kun Róbert ex verb.), bár az, hogy az Árpád korban is lakott volt a terület némileg szokatlan. Az általános tendencia szerint a magyarság is inkább az alacsonyabban fekvő, enyhébb klímájú, könnyen művelhető területeket részesítette előnyben, így a Kóspallagi-medence hűvös időjárásával, hegylábi elhelyezkedésével, erdőségeivel és agyagos, kavicsos talajával kivételesnek mondható (Koczó 2009).

A 11-13. században a területen Csitár és Hanta nevű falvakat jegyeznek a Margitszigeti domonkos apácák birtokai között, s ezekre még mai is visszautaló helyneveket, vízfolyásokat találhatunk a térképen (Csitárok, Kis-Hanta, Nagy-Hanta, Korompa-patak, Toronyalja, Bibervár). A területet később az akkori nádor bérbe is vette az apácáktól betelepítési szándékkal, de ez a próbálkozás nem járt sikerrel. Később az uralkodóhoz, I. Lajoshoz került a terület, aki többek között Márianosztrán és Toronyalján is pálos kolostort alapított. (Bartha et al. 2013)

A 13-14. században a környék valószínűleg egészen elnéptelenedett – lehetséges, hogy még a korábban, a Dunakanyar északi oldalán táborozó tatár csapatok pusztítása miatt. Ennek ellenére mégis ehhez az időszakhoz köthető az első írásos említés. A márianosztrai vikariátushoz tartozó pálos Szent Mihály kolostor szerzetesei a mai faluhatároktól arrébb elhelyezkedő „Toronyalja”-praedium területén lévő irtásréteket legeltették, köztük a vizsgált területet is, melyet „nyárias parlagh”-ként jelölnek a térképeken. A már ekkor itt legelő nyájak emlékét őrzi a település mai neve is: Kos-pallag/parlag (Kiss 1997). Erre emlékeztet az egykori uradalmi címerből öröklődött, jelenlegi címeren megtalálható kos is.

A 16. században, a Török Hódoltság ideje alatt Kóspallag is a Dunakanyar mentén fekvő hódoltsági területek peremén (Vác, Esztergom), veszélyeztetett zónában helyezkedett el. Bár, ahogy korábban említettem a terület ekkorra valószínűleg már lakatlan volt, így a hódító hadak nem foglalták el, de továbbra sem lakták. Az adóösszeírásokban is már pusztaként szerepel Kóspallag, levelekből kiderül, hogy a marosiak és a szobiak a birtokot a 16. században is bérlik, művelik. A jó szénatermő „nyárias parlagh”-ért per is folyt a nagymarosiak és szobiak között. A takarmányért zajló vitában a kaszálás jogát mindkét település magának tudta

különböző uralkodói engedélyek alapján. Végül a térbeli határok mellett, időbeli határokkal szabályozták, a szobiak Szent Mihály napjáig legeltethettek, utána pedig a marosiak használták. (Bartha et al. 2013)

Mária Terézia betelepítési rendeleteinek hatására, 1750-ben gróf Grassalkovich Antal, a Magyar Kamara akkori elnöke, a kincstári birtokokért felelős személy telepítette be a falut. Ekkor a pálosok birtokaiból elcsatolt terület egészen a 20. század elejéig a koronauradalomhoz, tehát az uralkodó vagyonkezelésébe tartozott (Borovszky 1898). Vegyes etnikumú, magyar, német, tót családneveket találunk a korai falutérképek jegyzékeiben (Koczó 2009).

A legeltetés rét-legelő rendszerekben működött, melyekben a teljes grádiens megtalálható volt: legelő-rétek, fás legelők, fás kaszálók, legelőerdők (Kun Róbert ex verb.).

2.3. Természetföldrajzi adottságok

A vizsgált terület Kóspallag település határában terül el, tájföldrajzi besorolás alapján az Észak-magyarországi középhegység nagytáj, Börzsöny középtájának, Börzsönyi kismedencék kistájával fedhető le.

2.3.1. Domborzat

A kistájat, a Kóspallagi-félmedencén kívül, amely otthont ad a vizsgált területnek is, a Márianosztrai-félmedence, illetve a Szokolyai-medence alkotja. Jellegükben jól elkülönülnek környezetüktől, keletkezésük pedig hasonló körülmények között zajlott.

A Kóspallagi-medencét határoló hegycsúcsok magassága körülbelül 330-630 méter körül alakul, keletről a Pap-hegy (473 m), északkeleten a Darabos-hegy (589 m), északnyugaton a Szép-bérc (631 m), a Nagy-Sas-hegy (608 m), nyugati irányból a Kopasz-hegy (508 m) és az Alsó-hegy (351) övezi.

A medence belsejét 250-300 méter magas, agyaggal és kavicsal fedett dombok alkotják, ide sorolandó a Mocsár-hegy is, melyen a vizsgált fás legelő is található. A falu természetes határát képezi továbbá a Fekete-hegy (480 m) és a Piroska-hegy (335 m). A település tengerszint feletti magassága 260-290 m. (web1)

2.3.2. Földtan

A Börzsönyalji kiszélesedő medencék – Kóspallag, Márianosztra és Szokolya térsége – közettani alapját nagyrészt a hegységet létrehozó miocén vulkánosság következtében kialakult andezit, dácit és ezek tufái adják. A közettani összetételről az előbbiekből felépülő lávadóm maradványok mesélhetnek. 400-600 méteren, például Tar Péter-hegy, Só-hegy, Nagy Sas-hegy erodált lávadómként mutatják az egykori formakincset, máshol viszont feltárul a szubvulkáni szint is. (Karátson et al. 2019)

A mélyebb térszínű medence környezete kiemelkedésével jött létre, ami a harmadidőszak végének és a negyedidőszak elejének határán zajlott le. A pliocénban a peremhegyekről lefutó vízfolyások tovább alakították a felszínt, majd a pleisztocénben üledékes kőzetek, lösz, agyagos, illetve kavicsos réteg települt a vulkáni alapkőzetre. Szintén a pleisztocénhoz köthető tektonikai aktivitás következtében keletkezettek a térséget tagoló

ÉNY-DK-i csapásirányú völgyek, a Hosszú-völgy, a Tolvaj-árka, a Zuvári-völgy és a Korompa-patak völgye. (Karátson et al. 2019)

2.3.3. Vízrajz

A Nagy–Sas-hegy környékén található a hegység központi forrásvidékénél kisebb Délnyugati-forrásvidék. Erről a területről ered a települést határoló patakok egy része, a Ló-hegyi patak és a Korompa-patak, melyek a Magas-Börzsöny felől érkező Kis–Hanta-patakkal egyesülve délkeleti irányban hagyja el – immáron Malom-patak néven – 0,23 m³/s vízhozammal 46 km²-nyi vízgyűjtőterületét (Marosi & Somogyi 1990) és Zebegénynél ömlik a Dunába.

A patakok keletkezését helyi mítosz is taglalja, miszerint vándorló óriások ásták a medreket, a kitörni készülő szunnyadó tűzhányó (Fekete-hegy) ellen – védelem gyanánt – a falunak. Nagyhantának hívták az egyiket, lányát Kishantának, Szokolyáról érkeztek, munkájuk végeztével Márianosztrára vándoroltak (C.L. ex verb.).

2.3.4. Talaj

A miocén andezit alapkőzetre települő löszös, vályogos üledéken nagyrészt podzolos, agyagbemosódásos barna erdőtalajok és barnaföldek alakultak ki, melyek döntő többsége alkalmas szántóföldi művelésre. A vulkáni tufán kialakuló erdőtalajok leginkább legelőként vagy kaszálórétként hasznosultak. (Marosi & Somogyi 1990)

2.3.5. Klíma

A Kárpát-medence klímáját is meghatározó ciklonok és anticiklonok hatásán kívül további, időjárásbeli változatosságot eredményez a hegyvidék jellegéből adódó szabdalt domborzat. Az Északi-középhegység magasabb tagozataira érvényes általános éghajlati alapkarakter itt is érvényesül, a völgyek és gerincek gyors váltakozása, a különböző kitettséggű, lejtőviszonyokkal rendelkező oldalak mind számos fel- és leszálló légáramlatot hoznak létre. Gyakoriak a rövid időintervallumon belül hirtelen egymásba átcsapó ellentétes klímajellemzőjű periódusok pl. szárazságot hirtelen és intenzív esőzés követ, vagy napokig nem áll odébb a ködtakaró. (Marosi & Somogyi 1990, Kun Róbert ex verb.)

Különböző klímaosztályozási rendszerek kategóriáiba sorolva is jól kirajzolódnak a diverz mintázatok, melyeket a fent említett kitétségi, domborzati viszonyok árnyalnak. A térségre jellemző mikroklimatikus adottságok miatt nehezen fogalmazhatunk egységesen a Börzsöny klímájához kapcsolódóan, ezért érdemes az olyan kisebb, medencejellegű tájakat külön értelmezni, mint amilyen a Kóspallagi-ismedence is.

A Kóspallagi-medence a Péczely-féle beosztás alapján mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú (Nagy 2019). A napsütéses órák száma évente 1900 óra. Az évi középhőmérséklet 9,0 és 9,5 °C között alakul, ebből a vegetációs időszakra számítva 15,5 °C körüli értékeket kapunk. A relatív hőmérséklet átlagtól való negatív irányú eltéréseinek egyik oka az erdőtakaró hőelvonó, hűtő hatása (Bright et al. 2018). Összességében elmondható, hogy szélsőségek irányába nem tolódnak el a hőmérsékleti értékek (Nagy 2019).

Az éves csapadékmennyiség 620-660 mm. Medence jellegéből adódóan viszonylag szélvédett, az átlagos szélesebesség 2 m/s körüli, jórészt ÉNY-i irányú. Mindezen éghajlati tényezők leginkább erdőgazdálkodásra teszik alkalmassá a területet, de olyan mezőgazdasági kultúrák termesztése is lehetséges, melyek nem rendelkeznek kifejezetten nagy hőigénnyel.

2.4. Tájhasználat Kóspallagon

Kóspallag tájhasználatának, illetve annak egyes elemeinek mélyebb vizsgálatához, valamint a háttérben álló mentalitás és életvitel logikájának megértéséhez fontos a középhegységi paraszt ökotípus jellemzése.

Az ember és táj kétirányú viszonyának elemzésekor, különböző makrogazdasági kereteken belül, a javak kiaknázásának különböző mintázatait fedezhetjük fel (Löfgren 1976). A makrogazdasági keret fogalma alatt azt a nagyobb földrajzi teret értjük, amelybe az ökotípus integrálódik (Bali 2005). A paraszti társadalom, a természetföldrajzi adottságok mentén Kárpát-medencei viszonylaton belül is több ökotípusra bontható. Megkülönböztetünk alföldi, magashegyi és középhegységi berendezkedéseket.

A középhegységi paraszt ökotípusának jellemzői jól levezethetők a táji adottságokból. A nagy magasságkülönbségek okozta jelentős lejtőviszonyok, a szántóföldi növénytermesztés szempontjából kedvezőtlen talajadottságok – kötöttebb, savanyú –, és fokozott talajerózió azt eredményezik, hogy a talajműveléssel szemben sokkal hangsúlyosabbá válik a gyümölcsstermesztés, a bányászat, az erdőhasználat, az ahhoz kapcsolódó állattartás, valamint az egyéb erdei haszonvételek. (Bali 2005)

A „mindent termelés” Bali János szerint a paraszti értékrend maradványa, egyfajta vállalkozói hajlam, nyitottság a folyamatosan változó piaci igényekre. Ez a két ellentétes minőség hozza létre azt a „kényszer-árutermelő” gazdasági formát, mellyel Kóspallag lakosságát is jellemezhetjük, s melynek attribútuma „a korlátozó viszonyok fölé keveredés módozatainak szüntelen keresése, az adott javak és források legkimerítőbb hasznosítására való törekvés” (Bali 2005).

Az általánosabb tendenciák bemutatása után, az alábbi bekezdés célja ismertetni, hogyan jelenik meg Kóspallag esetében ez a „több lábbon állás” a gazdálkodást illetően.

2.4.1. Növénytermesztés

A tágabb táji környezetben – Börzsöny lábánál elhelyezkedő falvak – általánosságban jelentős hagyománya van a gyümölcsészetnek. A 19. században még jelentős volt a szőlőtermesztés, egészen a filoxéra vészig, ezt őrzi számos fertály elnevezése (Öregszőlők, Újszőlők), valamint történelmi térképek ábrázolásai, valamint a megmaradó szőlőtőkék is (D.J. ex verb.). Kóspallagon az 1960-as évektől kezdve leginkább a bogyós gyümölcsök dominanciája jellemző, azon belül is a legjelentősebb a málnatermesztés a meghatározó ágazat, mely nagyban hozzájárult az ekkoriban kezdődő gazdasági fellendüléshez. 1965-ben jött be – környéki mintára – a Termelő Szövetkezet és a lakosság között részes művelésben zajlott, megosztva egymás közt az infrastruktúra és eszközigeny megteremtését, valamint a kézi munkaerőigeny kielégítését (Kiss 2024).

Egy 2021-ben zajló etnopomológiai kutatás bizonyága szerint almából, körtéből, szilvából, de sokszor vad alanyokról is bőven szüreteltek, illetve az oltás gyakorlata is jellemző volt. Számos tájfajta jellemző a vidéken, almából húsvéti rozsmaringot, bőralmát, pogácsa almát termesztettek, körtefajták közül az árpakörte, illetve a búzakörte, és a vajkörte fordul elő. A főként lekvárnak és pálinkának főzött szilva esetében igaz, hogy sokszor nem tettek különbséget vad és nemes fajták között, a fosókaszilvával, a vörös- és kék ringlóval vegyesen használták a beszterceit, a sárgaszilvát és a magvaváló szilvát (Kiss 2024).

Meghatározó művelés ág volt a szinte kultikus jelentőséggel bíró dohánytermesztés. Ezen gyakorlat a falu telepítésével egyidős, az egykori koronauradalmi főigazgató osztotta ki a virginiai rózsadohány magjait. Híresen jó minőségéről Jókai Mór is megemlékezik Rab Ráby című regényében: *„Aztán majd ha elfogy a dohányom, hát vágjon frisset, Janosics; de ne bízza a hajdúkra, mert azok nem tudják olyan jól. Abból a kóspallagiból, tudja? Ki ne cseréljék; mert ráismerek ,,*

A virágzó dohánykorszak hanyatlását az 1850-es császári rendelet okozta, mely állami monopóliummá tette a dohány termesztését és forgalmazását. (2. ábra) A termesztésre kijelölt terület a Káposztásdűlőn található, a falutól délre, a Kis-Hanta patak és az erdő között. Feltörése előtt a hozzávetőlegesen 3 hektárnyi terület rét volt, a „dohányidők” alatt nem tartozott vetéskényszerbe, később pedig kenderet termesztettek rajta (Koczó 2009).

2. ábra: Kóspallagi dohány csomagolásai a 18-19. századból (forrás: web2)

2.4.2. Állattenyésztés

A középhegységi viszonyok, a feljebb említett talajadottságok és klimatikus tényezők következtében a mezőgazdasági tevékenységek főként az állattartásra korlátozódtak. A falu történelmében, sőt alapítása előtt is, szinte minden rétet, irtásrétet és egyéb agrárerdészeti rendszert legelőként hasznosítottak – a korábbi címerben szereplő szarvasmarha is erre utal. „A mai napig is ez a terület két dologra alkalmas. Erdőre és legelőre. Erdőt művelünk, és állatot tartunk. Ez koncepció.” (D.J. ex verb.). Ily módon tartva szarvasmarhát, disznót, tyúkokat, kecskét, birkát, libát, kiválthatták az éves takarmány jó részét, a legelő megújuló gyeppel, cserjékkel, makkal, terméssel táplálta az jószágot (3. ábra).

A legeltetés mellett kaszáltak is, az 1960-as évekig számos erdei területet, apró réteket is felosztottak a gazdák között kaszálásra (D.J. ex verb.).

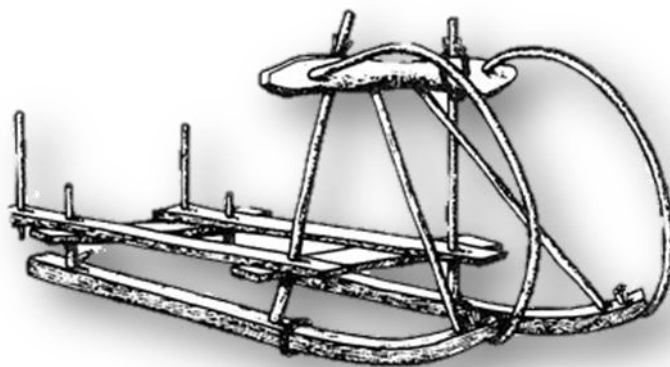
3. ábra: Képes levelezőlap a csordával, 1940-ből (Janák Vendel fényképész, Visegrád)

A település kereskedőközpontoktól való elszigeteltsége miatt lakosai az élet több területén is önellátásra rendezkedtek be, mely igaz a húsról és a legtöbb állati termékre is – a 20. század vége felé is még majdnem minden házra jutott egy-két jószág (Kiss 2024). A marhát, libát reggel–este hajtották a közös legelőkre, többek között a Mocsár-dombra is, utóbbit a patakpartokon legeltették. Jelentős volt még a lovak tartása, ugyanis az erdei munkákon kívül fuvarosok is használták őket, egészen az ezredfordulóig.

1960-tól, a kóspallagi Termelőszövetkezet (továbbiakban: tsz) alakulása után a szarvasmarha tartása háttérbe szorult, a tsz birkanyája legelt a határban.

2.4.3. Erdei munkák, bányászat

Az egyik legjelentősebb megélhetési pillért a lakosság életében az erdei munkák jelentették. A férfiak a környező települések lakosaival közösen favágó brigádokat alakítottak és a különböző fennhatóságú (1945 előtt: Hoffer Kuno, esztergomi érsekség, illetve egy közalapítvány, később állami erdészetek) erdőrészekeken dolgoztak (Koczó 2009). Sokszor a favágók haza sem jöttek, kinn éjszakáztak az erdőn, saját készítésű kunyhókban. Egyik adatközlőnk (C.L.) szóbeli közlése alapján a közelítés legfeljebb hidegvérű lovakkal történt, de egészen az 1980-as évek végéig alkalmazták a román szánkót is (4-5. ábra), amely a Börzsöny-vidékre kifejezetten jellemző, fából, szegecs nélkül, favágók által készített nyári közelítőeszköz, melyhez sokszor rönkutakat is készítettek. Emberpróbáló használatát őrzi egy régi favágónóta szövege: *„Szent Péter is fahúzó volt kisgyermek korában, rátették a román szánkót a gyöngye vállára. Nehéz a román szánkó a gyöngye vállam nyomja...”* (Rockenbauer 1979). Sokszor valóban gyermekek is használták szüleiknek való segítségként: *„Gyerekfejjel román szánkót húzni, nem hogy itt ültünk, pilinszkáztunk, meg gombot nyomogattunk.. itt a hegyoldal, vidd föl!, no hát annyit nem kívántak el mint felnőtől, de azért...”* (C.L. ex verb.)

4. ábra: Román szánkó ábrázolása (forrás: web3)

5. ábra: Román szánkót húzó férfiak, archív fénykép (forrás: Bartha et al. 2019)

Nők is dolgoztak az erdőn, az ő feladatkörükbe tartozott többek között a csemeték ültetéséhez szükséges terület előkészítése, a csemeteültetés, a magoncok kapálása. A végeláthatatlan munka monotonitásáról való közvélekedést őrizi az egyik közeli irtásrét neve is: „Asszonytemető”.

Az erdei munkák mellett a környező települések kőbányái – a Márianosztra és a Kóspallag között fekvő Fekete bánya, Merdesz-pataki bánya, Bajdázói kőbánya, Inóci bánya, és főképp a szobi Csák-hegyi dácitbánya – is munkalehetőséget jelentettek a férfi lakosság számára. A 19. században meginduló bányászati fellendülés a magyarországi városok – főként Pest – fejlődésével vonható párhuzamba, a kövezett utcák elterjedésével megnőtt az igény a faragott kockakövekre. Szobra külföldi kőfaragókat – ricereket (~„ritzter”) – hívtak, akik átadták mesterségüket a munkásoknak. Senki sem volt „igazán” bányász (Balogh et al. 2022 unpubl.), ezt is inkább a megnyíló lehetőséghez való alkalmazkodás egy példájának tekinthetjük az amúgy félállásban erdőn dolgozó férfiak részéről. Bár a kővágók bére kiegészítésként is igencsak szegényes volt, a környéken virágzó riceriparnak köszönhetően számos nagyvárosban koptatják még ma is a cipőtalpak a szobi dácitot. (web4)

6. ábra: „Ricerek” a szobi kőbányában – archív felvétel 1941-ből
(forrás: Fortepan, képszám: 200348)

2.4.4. Erdei mellékhaszonvételek, gyűjtögetés

Jelentős anyagi és természetbeni jövedelmet jelentettek a faanyagon túl az erdőből begyűjtött termékek is. Az emberi lét fenntartásának alapvető szükségleteit ily módon – közvetetten vagy közvetlenül – biztosítani az egyik legarchaikusabb tevékenységnek számít. E gyakorlat Kóspallagon nem csak megmaradt, de a 20. század elejétől kezdve financiálisan is jövedelmezőre fordult, kiegészítő keresetnek beillő összegért a környező települések piacain értékesítette a lakosság, valamint a század derekától kezdve nagyobb vállalatok – Herbária Áfész, Erdei Termék Vállalat – is felvásároltak belőlük. (Kiss 2024)

7. ábra: Csipkebogyó gyűjtés ősszel, bizonyos vadon termő növények gyűjtése a mai napig gyakorlatban van. A háttérben a Mocsár-hegy aljában lévő juhodály és gazdasági épületek láthatóak (Forrás: Belicza László Gábor – Kóspallag felett az ég)

A gyűjtendő termékek közé tartoztak: a legelőn gyűjthető gombák többek között „szegfűgomba” (*Marasmius* spp. (*oreades?*)), „özlábgomba” (*Macrolepiota procera*) „sampion” (*Agaricus* spp.), valamint erdei fajok: „csibegomba” (*Cantharellus* spp.) tinóru, vargánya (*Boletus edulis*), keserűgomba (*Lactarius* spp.) tőkegomba (*Kuehneromyces* spp.). Ezek közül sokat átvett az Erdei Termék vállalat is – többek között a császárgalócát (*Amanita cesarea*) (Kiss 2024) – de sokszor az asszonyok maguk vitték a piacra, „alig lehetett felszállni a buszra a asztalterítőktől amit teliszedtek.” (C.L., V.M. ex verb.)

Vadgyümölcsök közül a húsos som (*Cornus mas*), a vad szeder (*Rubus fruticosus*) és az erdei szamóca (*Fragaria vesca*) került gyűjtésre, de leadtak gyógynövényeket is: nadragulya

(*Atropa bella-donna*), fekete nadálytő (*Symphytum officinale*). Még vöröshangyatojásokat is gyűjtöttek, melyeket a Budapesti Állatkert részére értékesítettek, takarmánynak. (Kiss 2024)

A felvásárlók között voltak a környező erdészetek is, akik csemeteneveléshez szükséges cser-, tölgy- és bükkmakkot a lakosságtól szereztek be. A makk gyűjtése sokszor a gyerekek feladata volt. Feljegyezték az ún. rapsicok különös „haszonvételét” is, mely egyfajta hurokkal való orvvadászatot jelentett (Bartha et al. 2019).

A szénégetés is részét képezhette a mindennapok gazdálkodásának, vélhetően már az uradalmi időkben is. Ez a fahasználati módszer elsősorban olyan tájakon jellemző, ahonnan nehéz, vagy nem gazdaságos az ott található faanyagot kitermelni, így nagy intenzitással van jelen a Kárpátok hegységeiben, a székelyek és a tótok hagyományos tájhasználatának részét képezi. Feltehetően a – többek között Kóspallagra is – betelepített szlovák lakosság hozhatta magával a technikát, mely jól megállta a helyét a Börzsöny keskeny szurdokvölgyeiben is. Valószínűsíthetően ezen gyakorlat nevét őrzi a Szén-patak is, mely mentén található meredek oldalak és irtásrétek jó adottságokat kínálnak a szénégetéshez. (C.L. ex verb.)

3. A VIZSGÁLATOK MÓDSZEREI

3.1. Korábbi kutatások szintetizálása

Kóspallag, sajátos településfejlesztési stratégiáinak, a sikeresen működő Pallagvölgyi Biokertnek, civil szervezetek ökológikus szemléletének köszönhetően, valamint a településen megrendezett néprajzi kutatótáborok következményeképp több aspektusból is a figyelem fókuszába került.

A Kóspallagi Öregház szervezésében megrendezésre kerülő táncházak kapcsán ismerkedtem meg Balogh Pállal, a Pécsi Tudományegyetem Néprajz tanszékének vezetőjével, aki 2012 óta szervez néprajzi kutatótáborokat, melyek keretein belül a település idős lakosaival készítének életinterjúkat. Ebből a kezdeményezésből nőtt ki egy, az önkormányzattal közös Interreg pályázat, melyben a kóspallagi gyümölcsészet került fókuszba. Hagyományos ökológiai tudás felmérése mellett felkeresték az idős gyümölcsfákat, továbbá oltóvesszőket vettek róluk, amiket egy faiskolába juttattak el génmegőrzés céljából. A kutatás eredményeiből egy szakdolgozat is született, Kiss Rebeka Márta kertész-néprajz szakos hallgató tollából. A kutatás során rögzített interjúanyagban és szakdolgozatban részben foglalkoznak a Mocsár-hegyi fás legelő területével, de a témában való további kutatás kapcsán Kiss Rebeka így fogalmaz: *„Azt gondolom a település és térség tájhasználati hagyományai és gazdálkodási emlékei kétségkívül további érdeklődést igényelnek. Véleményem szerint pedig, e kutatások kulcsfontosságú szerepet tölthetnek be a természeti környezettel összhangban történő gazdálkodási jövőkép forrásanyagaként. A Börzsöny-vidék táji adottságaiból fakadóan olyan mintákat tudhat magáénak melyek ismerete nem csak helyben, de az ország más részein is példaként szolgálhat ember és táj kapcsolatának kialakításában.”*

A Pandal Egyesület és a Pallagvölgyi Biokert tagjaként Kun Róbert ökológiai és természetvédelmi szempontból mérte fel az általam vizsgált területrészt. A kertben folytatott szakmai gyakorlatom során kerültem vele kapcsolatba, munka közben folytatott beszélgetéseink, valamint rendelkezésemre bocsátott publikálatlan anyagai nagyban hozzájárultak a szakdolgozatom formálódásához. Feldolgozott adatai kiegészítik kutatásomat, és a továbbiakban nem csak feldolgozásra, hanem további ismételésre is várnak, melyet a jövőben tervezek elvégezni. A feltjellemezések mellett előzetes természetvédelmi kezelési tervet is készítettem, melyet szintén rendelkezésemre bocsátott, és melynek intézkedései iránymutatásul szolgáltak a terület jövőjét illetően, legalább is betekintést engedtek az általa ideálisnak tartott kezelési irányelvekbe.

3.2. Vizuális források elemzése

A tájban lezajló, vizuálisan érzékelhető változások megértéséhez egykori állapotot tükröző médiákra volt szükségem. Ezeket QGIS szoftverrel georeferáltam az idő és térbeli változások könnyebb áttekinthetősége érdekében. A vizsgált terület esetén legkorábról pálos birtok, Toronya praedium határtérképei szolgáltatottak információt, melyek kevésbé pontosak, nem egységes a kicsinyítés mértéke, sokszor nehezen értelmezhető a jelmagyarázat is. Olyan időben változatlan tájelemeket választottam térbeli referenciának, mint vízfolyások, egyes álló víztestek, topográfia, hegycsúcsok, árkok, régi erősségek, vagy azok romjai. Sokszor utak, és fertálynevek, valamint folyóvizek nevei is állandó tájékozódási pontnak számítanak. A térképeken feltüntetett fertály neveket, különleges helyneveket egy magyarázó térképen tüntettem fel, mely a melléklet 10.1. pontjában elérhető. Ennek ellenére erős torzulások mutatkoztak a 17. század végi, 18. század eleji térképeken.

A 18. század végére, geodéziai technológia fejlődésének köszönhetően sokkal pontosabb térképi források álltak rendelkezésre. A falu telepítése után a kataszteri térképek megjelenésével mélyebbre ható betekintést nyerhetünk a területhasználatok alakulásába, valamint tájékoztat a birtokviszonyok, struktúrák változásáról is.

Magyarország katonai térképezése három hullámban zajlott, a felmérések a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia hadügyi fejlesztésének részeként. Pontos topográfiai térképek elkészítése elengedhetlenné vált a hadműveletek megtervezéséhez, a 18. századi európai háborúkban a terepismeret kulcselőnyt jelentett. A 18. század közepétől (1763) kezdődő nagyszabású munka a hadsereg békefeladata lett, bécsi irányítással. (Jankó, 2007)

Az egyes felmérések során a technikai fejlődés is tetten érhető. Az I. katonai felmérés (más néven jozefiniánus térkép, Kóspallag – XIII/17. szelvény, 1784) terepi felméréssel, bécsi öl mértékegységgel, kéziratossal és festett szelvények formájában készült, és titkosították. Az 1:28.800 méretarányú térképek a háromszögelési hálózat vonalait is tartalmazták, de a domborzatrajz még kevésbé kifinomult volt. A II. katonai felmérés (más néven franciskánus térkép, Kóspallag – XXXII/47. szelvény, 1842) szintén terepi felmérésen és háromszögelésen alapult, megtartva az 1:28.800 méretarányt és a bécsi öl mértékegységet. Itt már szélesebb körben kerülhettek felhasználásra az időközben elkészült kataszteri térképek is a pontosság növelése érdekében. (Jankó, 2007)

A III. katonai felmérés (más néven ferencjózsefi térkép, Kóspallag – 4862/1-3. szelvény, 1872) újabb technikai áttörést jelentett. A Monarchia az 1869-es évvel

méterrendszerre tért át, és a térképek méretaránya is változott: 1:25.000 lett. Az alapot a korábbi felmérések pontosabb geodéziai alapja képezte, de a kartográfiai ábrázolás is jelentősen fejlődött, jelkulccsal és domborzatrajzzal egészült ki. A harmadik felmérés eredményei már elérhetőek voltak a nyilvánosság számára, valamint sokszorosították is a szélesebb körű terjesztés érdekében. (Jankó, 2007)

Jelen dolgozathoz az Arcanum adatbázisából értem el a digitalizált, georeferált térképeket.

A 20. század második felétől rohamos ütemben fejlődött légifelvételek készítése, és azok térképészeti alkalmazása. A vizsgált területre 1965-től rendelkezésre állnak légifotók, melyeken egyfajta kimerevített képet kaphatunk az adott vegetációs állapotról. A fényképeket a fenrol.hu adatbázisából értem el FÖMI DLA 1965-0375-5, 1965-0476-0753, 4721973-0095-4826, 1990-0044-0643, 1992-0026-9175)

3.3. Helyi emlékezet feltárása interjúkon keresztül

A jelen dolgozat, a szakirodalmi áttekintésen és a vizuális források elemzésén túl a néprajzi-antropológiai módszerrel végzett terepmunkám eredményein alapul. A Kóspallagi Önkormányzat és a Kóspallagi Öregház kutatócsoport közös korábbi kutatásának, interjúinak nyomán készítettem a félig strukturált interjúmat 2025 nyarán. A korábbi beszélgetések leiratait, és a kontaktlistát Balogh Pál bocsátotta felhasználásra, melyek alapján kiválasztottam azokat az alanyokat, akik különböző nézőpontok szerint értékelni tudják a vizsgált területet.

A leválogatás után 5 interjút készítettem, az állattartás szempontjából jelentős betekintést adott a tsz idők alatt a területen legeltető juhászokkal folytatott beszélgetés, Turcsik János (továbbiakban T.J.), valamint Váci Márton (továbbiakban V.M) tisztelt meg idejével, és osztotta meg emlékeit a tsz idők alatti juhgazdálkodással, a juhászsággal és a legelő egykori állapotával kapcsolatban. A mindennapok gazdálkodásáról, erdei munkákról, bányászatról Czapák Lajossal (továbbiakban C.L.) mesélt, sokszor eszközökkel, régi szerszámokkal illusztrálva mondandóját (8. ábra). Az interjúk során felmerülő helyneveket szintén a magyarázó térképen tüntettem fel. (10.1. melléklet)

8. ábra: Czapák Lajos, lelkes és közlékeny adatközlőm, esti fényben, a „maga erdeiben”,
hol egész életén át dolgozott
(Forrás: Belicza László Gábor: Kóspallag felett az ég)

A lakosság általános hozzáállásáról, egyéb területhasználatokról B.A.-vel készített interjúmon keresztül tájékoztam. A szakmai gyakorlatom alatt már részletesebben megismerkedtem a faluval, közösségével, így az alapvetően zárkózott, idősebb korosztály bizalmasan fogadott – olyan is előfordult, hogy a korábban az erdészetben dolgozó nagyszüleimmel, édesapámmal való kapcsolat felismerése vezetett további témák felmerüléséhez a beszélgetésben.

A rögzítés folyamata több módon zajlott, volt példa telefonos interjúra, de nagyrészt személyes találkozások formájában valósultak meg. Előbbi esetében előfordult, hogy technikai okok miatt a rögzített interjú nem volt alkalmas felhasználásra, majd másfél órányi anyag veszett oda, de szerencsére volt mód ismétlésre. Utóbbinál előfordult, hogy a Pécsi Tudományegyetem néprajzi terepkutatási hétvégéjéhez csatlakoztam, és annak keretein belül tettem fel kérdéseimet. Diktafonnal rögzített hanganyagokból áttekintő leíratot készítettem, a korábbi gyümölcsészeti kutatás modelljére, időbélyegekkkel ellátva, szószerinti fordulatokat idézve (10.2. melléklet).

Előre megírt kérdéssorban szedtem össze a kutatásom szempontjából érdekes aspektusokat, majd mindig az alany tudására, érdekltségére szabva válogattam belőle. A félig strukturált jelleg adta rugalmas keretek miatt előfordult, hogy a kérdések csak a témakör

megjelölésének célját, vagy beszélgetéskezdeményezést szolgáltak, volt lehetőség az alany által kívánt gondolati kapcsolatok, asszociációk megismerésére is.

3.4. Fakataszter és dendrológiai felmérés

A 2017-ben készült fakatasztert alapul véve (Saláta et al. 2017) a korábbi felvételezésekor megvizsgált paramétereket – magasság, mellmagassági törzskerület/-átmérő, egészségi állapot (Szaller 2017) – a terület fás legelőn található fáin újból felvettük az állapotuk követése érdekében.

A terepen a korábbi georeferált fakataszter állománya alapján haladtunk, a megjegyzések és a kódnevek segítségével azonosítottuk a faegyedeket. Egészségi állapot megítélésükor figyelembe vettük a bélkorhadásra utaló jeleket, a xylofág fauna jelenlétének nyomait, fagyöngyösséget, növényi daganatokat, illetve megbecsültük, mekkora része hiányzik a koronának. Nem csak szűken értelmezve a faegyedeket mértük fel, hanem környezetük vegetációját, és egyéb körülményeit is rögzítettük (10.3. melléklet). A magasságméréshez Nikon Forestry Pro II. lézeres távolságmérőt használtunk – amely a korábbi mérésekhez mérten az eszköz miatt sokkal pontatlanabb volt, így végül ezen adatok az összehasonlításból kimaradtak –, az átmérőt π -szalaggal mértük.

4. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

4.1. Vegetáció

4.1.1. Foltjellemezés elemzése

A növénytakaró vizsgálata tájtörténeti kutatások esetén az egyik legfontosabb eszközünk lehet, hosszú élettartam, helyhez kötöttségük, valamint a környezethez való alkalmazkodás a fenotípusban való megjelenése miatt. Mivel egyes társuláselemek élőhelyi preferenciái jelentést hordoznak számunkra a termőhely jellemzőiről, így egyik legfőbb adathordozónak tekintjük. Továbbá „az adott vegetáció összetétele tehát nem az éppen aktuális környezeti hatásokat, versengési viszonyokat tükrözi, hanem hosszabb, ráadásul különböző időtávú hatások eredőjét (vö. Foster 1992, Levin 1992, Bartha 2003).”

A kóspallagi fás legelő alaphabitusát a szabad állásban növekvő öreg csertölgyek adják, valamint egy rendkívül mozaikos felépítésű gyepes komponens váltakozik a szegélyeken cserjésedő élőhelyfoltokkal. A növényborítás is utal a legelő, mint élőhely másodlagosságára, ami a sokáig fennálló emberi művelés hatására alakult át a természetes vegetációból, a jelenleg is környező gyertyános-tölgyesből, majd a változó hasznosítás következményeképp azóta is folyamatos átmeneti jelleget mutat.

Az alábbiakban részletesebben az ÁNÉR élőhelyosztályozási rendszer kategóriái (Bölöni et al. 2009) szerint taglalom. Az élőhelytérképezést Kun Róbert végezte 2017. júniusában, melynek adatait ő bocsátotta felhasználásra számomra (11. ábra), ezen felmérés elemzésével kívánom ismertetni a legelő gyepkomponensét.

A gyepkomponensben megjelenik a franciaperjés rétek (E1) fajkészlete, mely táj dombvidéki-középhegységi jellegéből következik. A legelőnek otthont adó magasabb térszínű részt Mocsár-dombnak nevezik a helyiek, melyből a település környékére alapjában jellemző agyagos rétegre következtethetünk, így teljesül az élőhelycsoport másik alapfeltétele is, miszerint „időszakos vízhatás alatt lévő területeken fordul elő.” Ugyanezen nedvesebb karakter teszi legeltetésre igen alkalmassá a területet. A jellemző fajkészletet túlnyomórészt üde réti fűfajok, franciaperje (*Arrhenatherum elatius*), aranyzab (*Trisetum flavescens*), réti perje (*Poa pratensis*), csomós ebír (*Dactylis glomerata*), sudár rozsnok (*Bromus erectus*) alkotnak, valamint egyéb virágos kísérőfajok társulhatnak hozzájuk, mint réti imola (*Centaurea jacea*) réti here (*Trifolium pratensis*) vagy vadmurok (*Daucus carota*).

Nyíltabb erdők irtása, a legeltetés, valamint a vadhatás következményeképp terjedhettek el a köves talajú lejtősztyepppek (H3a). A legeltetések felhagyásával ezen társulások is ki vannak téve a becserjésedés veszélyeinek. Alapvető, dombvidéki sztyepp zónára utaló habitusát főként csenkeszek adják, például volgai csenkesz (*Festuca valesiaca*), sovány csenkesz (*Festuca pseudovina*), valamint keskenylevelű pázsitfűvek, mint a mezei komócsin (*Phleum pratense*), de megtalálható a társulásban a festő pipitér (*Anthemis tinctoria*), a pimpófajok (*Potentilla* spp.), az ebfojtó müge (*Asperula cynanchica*), a magyar kakukkfű (*Thymus pannonicus*). Az előforduló generalista fajok közül megemlítendő a farkas kutyatej (*Euphorbia cyparissias*) és a mezei iringó (*Eryngium campestre*) is.

Szintén hegyvidékeink alacsonyabb régióiban fordulnak elő a cser- és kocsánytalan tölgy (*Quercus cerris*, *Quercus petraea*) elegyes erdők (L2a). A két tölgyfaj aránya változó, megjelenhetnek egyéb fafajok is, jelen helyzetben pl. mezei juhar (*Acer campestre*). A cserjeszintben gyakoribb cserjefajok találhatóak, úgy mint az egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), a fagyal (*Ligustrum vulgare*), vagy a gyepúrózsa (*Rosa canina* s.l.). Gyepszintjében előfordul az erdei szálkaperje (*Brachypodium sylvaticum*) és a csomós ebír (*Dactylis glomerata* s.l.), valamint az erdei gyömbérgyökér (*Geum urbanum*). Az állományképre ezen élőhelytípus esetében is nagy hatással van a korábbi legeltetés, makkoltatás, de a jelenlegi vadhatás is megfigyelhető nyomokat hagy rajta.

Fontos megemlíteni még a száraz-félszáraz erdő- és cserjés szegélyeket (M8), amelyek valójában az előbb említett élőhelytípusok egyfajta átmeneti zónájában találhatóak. Bár ezek a szegélyek nehezen leírható fajkészlettel rendelkeznek, számos olyan elem is előfordul bennük, melyek erdőkben is jelen vannak, de tömegesebben fordulnak elő, egyedeik vitálisabbak a sztyepréteken. Elengedhetetlen a fás szárú komponens, melyet többnyire tölgyek (*Quercus* spp.) alkotnak, de cserjefajok közül jelen lehet a galagonya (*Crataegus monogyna*), a gyepkomponensben pedig a sudár rozsnok (*Bromus erectus*), a zabfűvek (*Helictotrichon* spp.), a csomós ebír (*Dactylis glomerata* s.l.), a franciaperje (*Arrhenatherum elatius*) vagy a keskenylevelű perje (*Poa angustifolia*).

A már többször említett felhagyás eredménye, vagy degradációra utal a jellegtelen gyepfoltok (OC) jelenléte is. Többnyire regenerálódó másodlagos szárazgyepek egyik állomását indikálja, és olyan generalista fajok fémjelzik, mint tarackbúza (*Elymus repens*), mezei iringó (*Eryngium campestre*), veresnadrág csenkesz (*Festuca pseudovina*), patika párlófű (*Agrimonia eupatoria*), terjőke kígyószisz (*Echium vulgare*) vagy farkaskutyatej (*Euphorbia cyparissias*).

A szabadon álló fákat szintén sorolhatjuk külön kategóriába, az ÁNÉR nevezéktana szerint RA – Őshonos fajú facsoportok, fasorok, erdősávok is jegyzendők.

A területen számos védett növényfaj is megtalálható: agárkosbor (*Anacamptis morio*), bársonyos kakukkszegfű (*Lychnis coronaria*), nyúlánk sárma (*Ornithogalum pyramidale*), réti szegfű (*Dianthus deltoides*), kacstalan lednek (*Lathyrus nissolia*), kardos madársisak (*Cephalanthera longifolia*).

9. ábra: A Mocsár-hegyi fás legelő élőhelyfoltjai
Kun Róbert (2021): Kóspallagi fás legelő előzetes kezelési terve unpubl. Kóspallag

Élőhelykódok jelentései:

E1: Franciaperjés rétek

H3a: Köves talajú lejtősztyepek

L2a: Cseres-kocsánytalan tölgyesek

M8: Száraz-félszáraz erdő és cserjés szegélyek kökénnyel és galagonyával

OC: Jellegtelen félszáraz és száraz gyep

P45: Fás legelők, fás kaszálók, felhagyott legelőerdők, gesztenyefaliget

RA: Őshonos fajú facsoportok, fasorok és erdősávok

4.1.2. Dendrológiai felmérés

A hozzávetőlegesen 7,5 ha területű cseres fás legelőn nem egyenletes eloszlásban találhatóak az idős fák (összesen 45 fatörzs – KP1-KP45). Ritkább és sűrűbb foltokban találhatóak, a sűrűbb foltokban sokszor tősarjakat találunk. A fafajok eloszlását tekintve, 6 kivétellel csertölgyeket találunk [CS] (*Quercus cerris*) – 2 kocsánytalan tölgy [KTT] (*Quercus petraea*) és 4 mezei juhar [MJ] (*Acer campestre*) idős egyed található a területen.

A felmérések (2017, 2025) adatait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A fás legelő ismétlővizsgálatra kijelölt öreg fának adatai

kód	fafaj	2017 átm. (cm) (Saláta et al. 2017)	2025 ker. (cm)	2025 sz. átm (cm)	különbőség (cm)	2017 eg.áll. (1-5) (Saláta et al. 2017)	2025 eg.áll. (1-5)
KP12	CS	72	240	76,39	4,39	5	4/5
KP14	CS	72,5	250	79,57	7,07	5	4
KP15	CS	70,5	238	75,75	5,25	3	3
KP16	CS	83	275	87,53	4,53	3/4	4
KP17	CS	65	215	68,43	3,43	2	4
KP18	CS	81	270	85,94	4,94	4/5	4/5
KP19	CS	46	151	48,06	2,06	5	4/5
KP20	CS	46	153	48,70	2,70	5	4/5
KP21	CS	57	187	59,52	2,52	5	4/5
KP22	CS	47	155	49,33	2,33	5	4/5
KP23	CS	39,5	127	40,42	0,92	4	4/5
KP24	CS	63	205	65,25	2,25	1	4/5
KP25	CS	69	283	90,08	21,08	5	4
KP26	CS	60	200	63,66	3,66	5	4
KP27	CS	64	210	66,84	2,84	3/4	3/4
KP28	CS	75	258	82,12	7,12	4	3/4
KP29	KTT	60	180	57,29	-2,71	3	1
KP30	CS	65	119	37,87	-27,13	4/5	4
KP31	CS	79	259	82,44	3,44	4/5	4
KP32	CS	71	233	74,16	3,16	4/5	4
KP33	CS	111	365	116,18	5,18	5	4
KP35	CS	72,5	245	77,98	5,48	3/4	4
KP36	CS	67,5	218	69,39	1,89	5	4
KP37	CS	62,5	208	66,20	3,70	5	4/5
KP44	CS	72	249	79,25	7,25	5	4
KP45	CS	49,5	141	44,88	-4,62	5	3/4

Az ismételt alapozó felmérés eredményei alapján elmondható, hogy a legelőn található szoliter fák viszonylag jó egészségi állapotban vannak annak ellenére, hogy az öregedés első jelei – bélkorhadás, növényi rák, fagyöngy, alsóbb ágak száradása – több helyen is megjelennek. Stabil élőhelyi dinamikára következtethetünk abból, hogy a vizsgált 48 faegyedből 24 esetben azonos értékelést kapott az egészségi állapotot jellemző skálán. A legutóbbi felméréshez képest enyhe állapotdegradáció fedezhető fel 16 egyednél, de mivel az értékelést különböző személyek végezték, így számításba jöhet az objektivitás sérülése is, nem elkerülhető, hogy egyazon állapotot másképpen ítélnék meg a felvételezők. Rossz kondíció, illetve drasztikus állapotváltozás KP13, KP29, KP43, KP45 egyedeknél mutatható ki – a KP29

faegyed az egyetlen álló holtfa a területen. Már a 2017-es felméréskor is rossz kondícióban volt, xylofág fajok imágóit [orrszarvúbogár (*Oryctes nasicornis*), szarvasbogár (*Lucanus cervus*)] találták mellette (Saláta et al. 2017). A rovarjártatok ma is láthatóak, valamint számos fakopáncsnyomot találhatunk a holtfa anyagában (10. ábra). A kéreg elvesztésével és a korhadással az átmérőérték is csökkent (2.71 cm-rel) az utolsó mérés óta.

10. ábra: A KP29 – álló holtfa (CS) állapota
(Fényképezte: Homoki-Nagy Eszter)

Az interjúim során többször is rákérdeztem a legelőn dolgozó embereknél, emlékeznek-e pontosan a faegyedekre, faj szinten, szám szerint, és hogyan látják ezen paraméterek alakulását az általuk ismert időszakban. Alapvetően mind a juhászoknak (V.M., T.J.), mind a szakmailag kevésbé kapcsolódó adatközlőknek nagyon pontos emlékeik vannak. A fafajokat maradéktalanul fel tudták sorolni, valamint az összegyedszámot is jól becsülték, de egyedenként is azonosítani tudtak többet is. C.L szóbeli közléséből kiderült, hogy a KP29 kód alatt szereplő fa törzsén egyenesítették az LKT-sok (erdei közelítőgéppel dolgozó munkások) az új sodronykötelet: „Lehet is látni, észre lehet venni, hogy körbe húzták a kötelet, s a kérget megpiszkálta, s lehet attól száradt ki.” (T.J.)

A szomszédságában található KP28-nál egy főág tört le, a holt faanyagot a területen hagyták. A faegyed ettől ezzel együtt viszonylag egészséges (3/4), de fennállhat a seben

keresztül való megfertőződés veszély, valamint törzs alsó részén megjelenő fehérkorhadást előidéző lakkostapló nemzetség egyik tagja (*Ganoderma* spp.) mely felgyorsítja a tő- és gyökérkorhadás folyamatát (11. ábra).

11. ábra: *Ganoderma* spp. a KP28 egyed tövéénél
(Fényképezte: Homoki-Nagy Eszter)

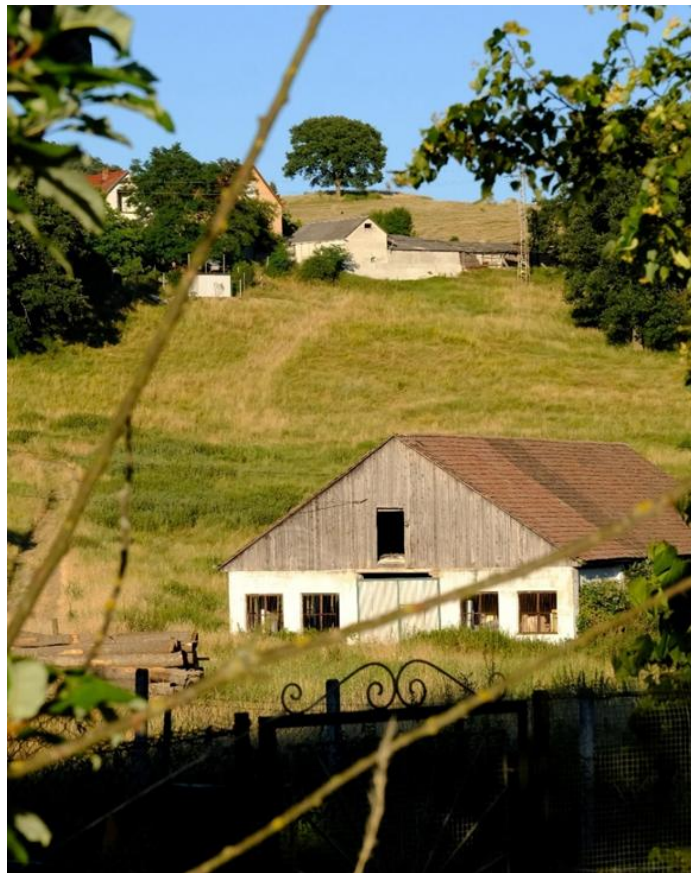

12. ábra: KP28, a fekvő holtfaanyag és a törés helye (Fényképezte: Homoki-Nagy Eszter)

Külön kiemelésre kerülnek a KP44-45 kód alatt szereplő egyedek, az egyik juhász (T.J.) gyermekeinek állított oda hintát – ennek váza, a mai napig megtalálható. „*A házhoz nem messze ott van egy hinta állvány, valamikor mink állítottuk oda a gyermekeknek. Az még például nem volt benőve annyira, csak a 2-3 nagy fa volt.*” Volt cserjés sáv a legelő szélén, a jószág azt

legelte vissza, „*de húzódott mindég kijjebb*”. Jelenleg egy jó kondícióban lévő egyedről (KP44), illetve egy jelentősen romló állapotúról (KP45) van szó, sűrű cserjeszoknyával. A terepi felvételezés alkalmával visszatérő búbos banka párt (*Upupa epops*) figyeltünk meg környezetükben. Ezen madárfaj a visszaemlékezésekben is szerepel, adatközlőink gyermekkorukban a legelőn tücsköt öntöttek, és a búbos bankák fészkére hordták, etetni. (C.L, V.M.)

A leginkább kiemelt jelentőségű faegyed viszont a Tűzoltó/Tűzőrző fa (KP37). Ez egykor, a cséplés és a tűzőrség kijelölt helye volt (B.A-né). A tsz ideje alatt kötelező tűzőrséget kellett biztosítani, minden háztól mentek ki éjszaka is vigyázni a terményt, valamint önkéntes tűzoltóegylet is működött a településen. Falu fölé magasodó, jellegzetes sziluettje emblematikus tájérték, mely a falu minden pontjáról látható, és mely 2017-ben helyezést ért el az Év Fája versenyen. Interjúim során kiderült, hogy a lakosságnak erős érzelmi kötődése van a település ágas-bogas őrszeméhez – „*Szép az a fa ottan.*” (T.J.) – gyakran sétálnak a Mocsár-hegyen, valamint padot is állítottak, hogy megpihenhessenek alatta.

13. ábra: Kultúr-táj, avagy az emblematikus Tűzoltófa sziluettje és az egykori intenzív használat hírmondói, a juhodályok – ez első látvány, amit a faluba bekanyarodó főútról megpillanthatunk (Forrás: Belicza László Gábor – Kóspallag felett az ég)

4.2. Tájhasználat Kóspallagon 1945 előtt

A legelső térképi ábrázolások a Pálos rendhez köthetőek, a vizsgált terület a 17. században a nosztrai vikariátus tulajdonába tartozott, Toronyalja Praediumként jegyzik. A 17. század végén és a 18. század elején készült térképeken (16. ábra) azt láthatjuk, hogy a mai település és határa ekkor lakatlan, leginkább legelőként hasznosítják. A patak völgyekben valószínűleg rét vegetációt, humid körülmények között kialakuló gyepeket találtunk volna, míg a magasabb fekvésű térszíneken fás-gyepes legeltetési rendszereket – többek között a vizsgált területen is.

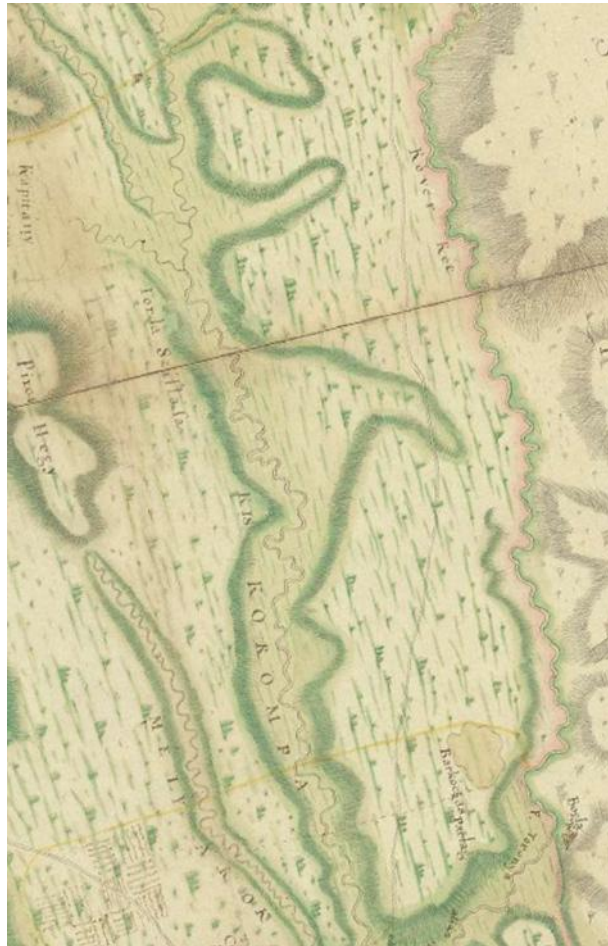

14. ábra: Toronya praedium áttekintő térképe 1694-ből (forrás: Hungaricana térképtár)

A falu mai területe Kövér-réten fekszik, az áthaladó út a falu mai főutcáját jelzi, de jelenleg is művelik a Barkócás Parlagh-ig húzódó területet. A térkép illesztésénél az alábbi igazodási pontokat használtam: hegycsúcsok (Boglya-kő, Peres-hegy, Piros-hegy Fekete-hegy), patakok (Kis-Hanta, Korompa), árkok (ezen a térképen: „Mély árok”), valamint egy-egy jellegzetes erdőfolt.

A 18. század első felében készült térképen (15. ábra) szintén legeltetésre utaló jeleket találunk, egy marhaállást külön is megjelöltek. A vizsgált fás legelő ekkor szintén a márianosztrai convent alá tagozódó Toronya birtok részét képezte, és feltehetőleg, a

környezetében is jellemző ligeterdős vegetáció borítja. Kóspallagon és környékén ekkor még nem törik föl a gyepet, de tágabb táji környezetében – a mai Korompa patakról DNy-ra, Csurgópusztától É-i irányban – már szántóföldek is találhatóak, melyek mai napig használatban vannak.

15. ábra: Toronya birtok áttekintő térképe a 18. századból (Forrás: Hungaricana térképtár)

Referenciául szolgáló tájlemek itt is: hegycsúcsok (Boglya-kő, Peres-hegy, Piros-hegy Fekete-hegy), patakok (Kis-Hanta, Korompa), árok (ezen a térképen: „Mély árok”), valamint egy-egy jellegzetes erdőfoltok, út (Via Marosinensis).

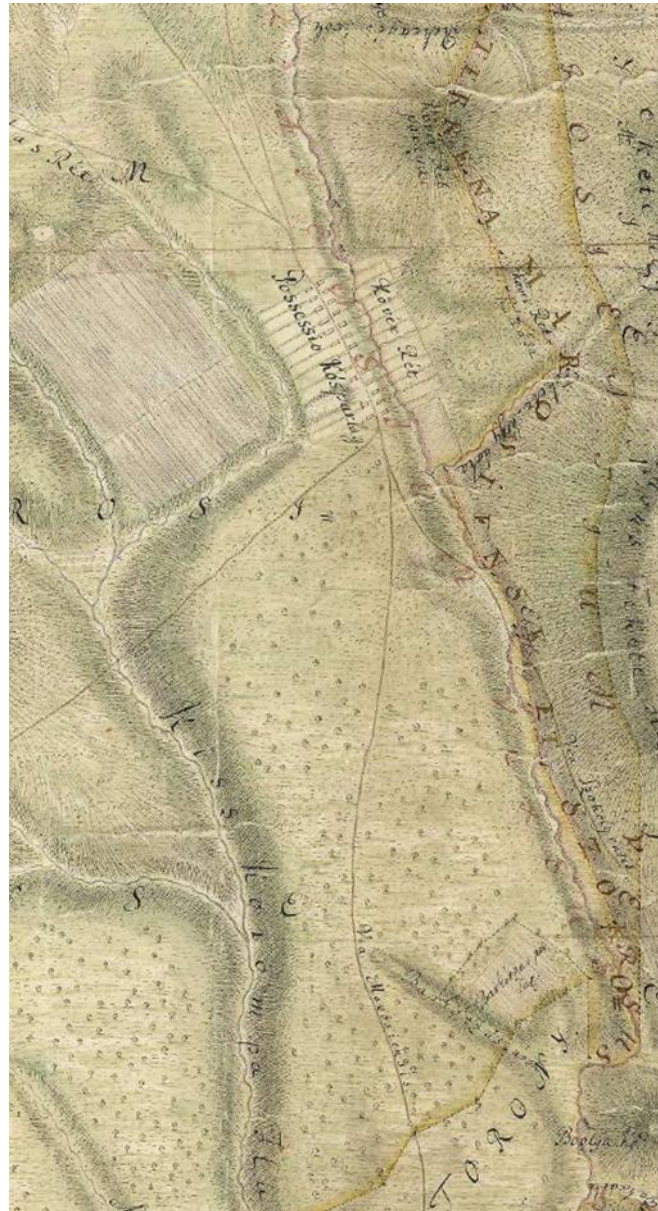
1777-ből származik Kóspallag első úrbéri térképe (16. ábra), mely rögzíti a telepítés utáni birtokviszonyokat, a jobbágynévsort, az első telepések házait, számozott parcellákat és beltelkeket, temetőt. Ábrázolja a környező szőlőket, kenderföldet és a parlagon hagyott területeken gyepes-fás vegetációt, mozaikos, tisztább foltokat jelenít meg.

16. ábra: Kospallag első úrbéri térképe, és a jobbágyok névsora 1777-ből
(forrás: Hungaricana Térképtár)

1770 és 1780 közé datálható Karpe Mihály királyi kamarai földmérő térképe (17. ábra), mely címében is utal arra, hogy a jó szénatermő „nyárias parlag” számos konfliktust hozott létre. A térkép Kospallag falut, a szokolyaiak, nosztraiak, nagymarosiak érdekszféráját és a nem telepített részek további birtokviszonyait rögzíti, ami a visegrádi koronauradalom és a bözsönyi érsekség között oszlik meg. Láthatóak még a kiterjedt legelőterületek, valamint művelés céljából létrehozott irtásokat is jelöl. A falutól D-re, a Marosra vezető utak két oldalán kiterjedt fás legelő helyezkedik el, a korábbi térképen jelölt mozaikosság itt is felfedezhető. Napjainkban a Mocsár-hegyen lévő legelő ennek a nagyobb legelőrendszernek a maradványa lehet, ha fajkészetében nem is teljesen, de strukturálisan ezt a ligetességet idézi. Látható, hogy felparcellázták, és a jobbágytelkekhez csatolták az egykori a Kövér-rétet, melynek neve 1694 óta változatlan. A „kövér” jelző jó termőhelyet, „kövér füvet” takarhat, ami az egykori legeltetésfókuszú felhasználásban előnyös lehetett.

A Barkócás parlag egészen a legelső térképi ábrázolások óta külön jelzett területrés. Nevével ellentétben itt már egy része művelés alatt áll. Lehetséges, hogy a pálosok felhasználták a barkóca termését, a kolostor kútjának feltárásakor kerültek elő gyümölcsszárító keretek is. (Miklós 1997)

17. ábra: Részlet Karpe Mihály térképéből: Nagymaros, Kóspallag, Börzsöny, Szokolya, Márianosztra, valamint Torony Praed. /Hont m./ egymással határos területeinek térképe, a vitás határok feltüntetésével (1770-1780) (forrás: Hungaricana Térképtár)

Az első katonai felmérésből (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 1784, MA 1:28.800, digitális kiadás Arcanum 2004, online változat arcanum térképek) a 18. századi viszonyokról kaphatunk, nem túl aprólékos, de topográfiailag korrekt képet (18. ábra). Elnagyoltsága miatt nehezen elemezhető önmagában, valamint nincs pontos információ arról,

hogy Kóspallagon pontosan mikor történt a térképezés, de a falu alapítása óta a területhasználat nem sokat változott, az erdők és legelők határai viszonylag stabilak, és a Kis-Hanta patak mentén széles sávban rétek húzódnak.

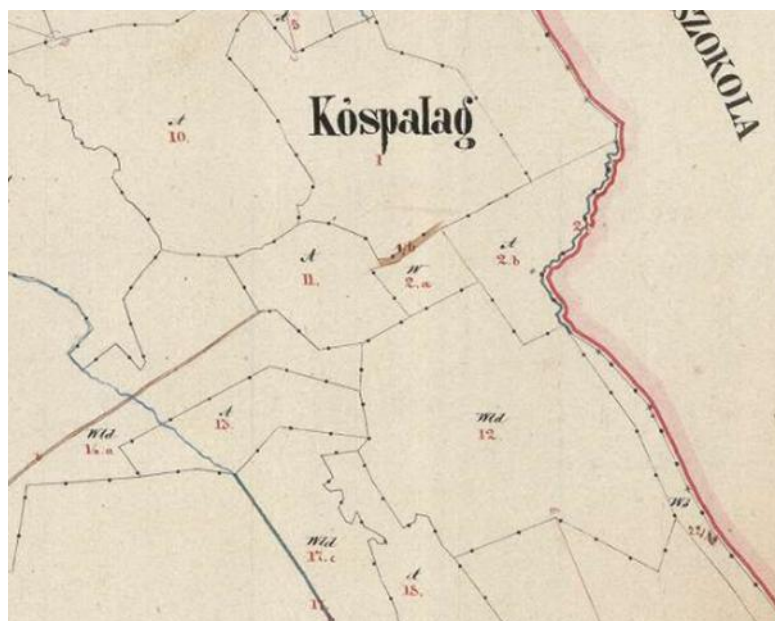

18. ábra: A vizsgált terület az első katonai felmérésen (1784)
(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 1782, MA 1:28.800, forrás: Arcanum)

További, területhasználatra vonatkozó információkat hordoz a 19. század közepére datálható kataszteri térkép (1855, 19. ábra). Az ábrázolt területek megegyeznek az első katonai felmérés területhatáraitól, de részletesebb, és kis kiterjedésű területeket is jelöl.

A Kis-Hanta patakot és partmenti sávját egyben térképezték, ez a korszak sajátos szabálya volt, hacsak nem művelték egyéb módon, a folyóvizek és parti szakaszuk egy parcellát alkotott (Tuza et al. 2015). A kataszteri beosztás szerint rétnek (Ws – Wiesenland) térképezték, időszakos vízhatás alatt kialakuló gyepek borították.

A településhatároktól D-re fekvő Mocsár-hegyet – a mai fás legelő területét – erdőnek térképezték, míg két oldalt, tőle K-re és Ny-ra fekvő területeket rétként tüntetik fel. Az erdő – Wd – jelölés a területen nagy arányban megtalálható fás szárú komponenst jelzi, nem zárt erdőséget. A faegyedek denzitása, a területhasználat még nem tisztázott, de a környező réteket legelőként hasznosították, tehát valószínűsíthető, hogy ilyen kis kiterjedésű folt sem került nagy mértékben eltérő hasznosítás alá.

19. ábra: A vizsgált terület az 1855-ös kataszteri térképen a 12.,13., 2.a-b, 11, parcellákkal fedhető le (Forrás: Hungaricana Térképtár)

A vizuális források mellett Palugyay (1855) feljegyzéseiből is következtethetünk a területhasználatok arányára (20. ábra). A 19. század közepén Kóspallagon 54 kataszteri hold legelő és 152 kataszteri hold rét-kert kategóriájú terület volt, ami összesítve körülbelül 100 hektár legelőt és kaszált rétet jelentett, mely összehasonlításban a 17-18. századi történeti térképek alapján becsülhető gyepméretekkel csökkenést mutat (Kun & Major, 2025). Emögött valószínűsíthetően a népesség lassú növekedésével párhuzamos szántók és kerti területek megnövekedett aránya húzódhat.

	Térmérték		Tiszta Jövedelem	
	1600 □ öl	öll vett cat. hd.	öll	ft. kr.
Szántóföld	533	383	457	3
Rét s kert	152	496	365	5
Szőlő	27	1014	52	38
Legelő	54	247	51	27
Erdő	1402	559	2153	16
Egészben.	termény erő	2169	1290	3079
	terméketlen	237	590	29
	összesen	2407 hold és	889 □ öll.	

20. ábra: Területhasználatok aránya Palugyay feljegyzései alapján (1855)

A második katonai felmérésen (1819–1869) található területhatárok (21. ábra) nagyjából megegyeznek az első katonai felmérés, illetve a kataszteri térkép határaival. Itt is jelölik a Kis-Hanta mentén futó széles rét sávot. Megjelennek újabb irtások a falu területén,

(Zsellér-földek, Középsők, Árendák, Csitárok, Gedák). Az Mocsár-hegyre benyúló erdősáv szokatlan formájú, mozaikos átmeneti jelleget mutat, a fás legelő mai területén nem ábrázolnak fás szárú komponenst. Területhasználatra következtethetünk a Mocsár-hegy oldalán – a mai hodályokhoz közel – megjelenő fából készült, feltehetően gazdasági funkciójú épületekből. Jelentősebb mértékű, külterjes legeltetésre utal egy nagyobb, elkerített résszel rendelkező épület, mely valószínűsíthetően hodály vagy akol lehetett.

21. ábra: A vizsgált terület a második katonai felmérésen (1842)
(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 1819–1869, MA 1:28.800, forrás: Arcanum)

A harmadik katonai felmérés térképén (1872) aprólékosan feltüntették a felszínborításokat (24-25. ábra) és 1:75.000 méretarányú áttekintőn jól látható, hogy a Mocsár-hegy és a fás legelő többi része akkor is a maihoz hasonló szoliter fákból álló fás legeltetési rendszer lehetett. Feltüntették a mai fás legelő D-i határán álló képesfát is. A hodályok az második katonai felméréstől kezdve ugyanott állnak.

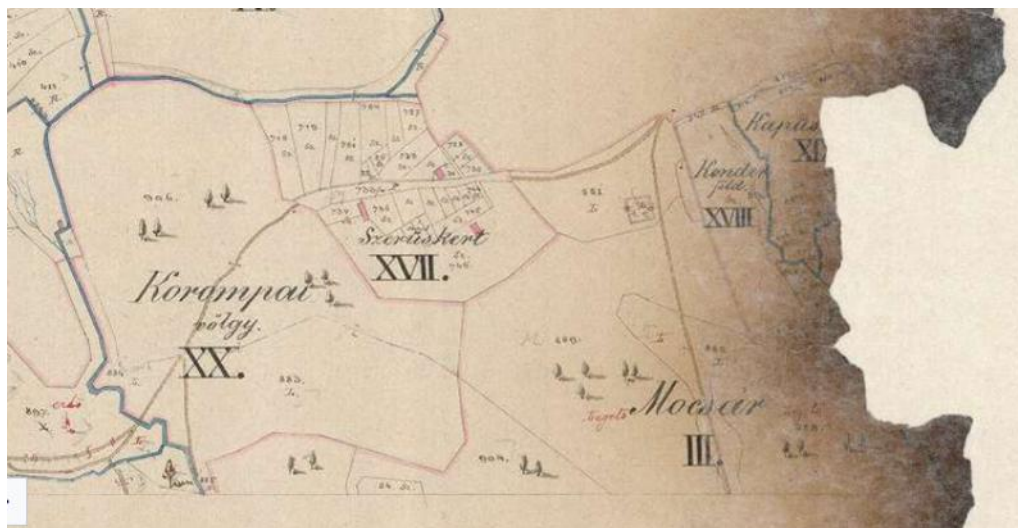

22. ábra: Harmadik katonai felmérés térképén
(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1872), MA 1:25.000, forrás: Arcanum)

23. ábra: Harmadik katonai felmérés térképén
(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1872), MA 1:75.000, forrás: Arcanum)

A harmadik katonai felméréssel nagyjából egyidőben készült több kataszteri térkép is a területről.

24. ábra: Kataszteri térkép 1872-ből (Forrás: Hungaricana Térképtár)

Az 1872-ben fás legelőnek térképezett területen (24. ábra) található a Szerűskert, mely azonos lehet korábbi térképeken jelölt, kerített gazdasági épülettel. A legelő K-i részén található a régóta fennálló Kenderföld, melyet ekkor még nevének megfelelően hasznosítottak. A Korompai-völgyben, a főút túloldalán is folytatódik a fás-gyepes felszínborítás, amit szintén legelőként hasznosítottak.

1886-ban fennálló birtokviszonyokat rögzítő térképen (25. ábra) már megjelenik egy újabb funkció, amire később az interjúim során is utaltak az 1950-es évekre visszatekintve, miszerint libalegelőnek használták a Mocsár-hegyet. A terület elnevezése mellett, ez a funkció is rávezet a különleges víz- és talajtani adottságokra. A Kóspallagi-medencében, a korábbi erdősültség miatt több helyen is agyagos vízzáró réteg található a talajban, amely időszakos vízállásokat hoz létre. Erre utalnak a vegetáció bizonyos társulásai is (lásd E1) „*Kacsának, libának a víz mindene*” (C.L.), így hát azok a családok, akik kertjében nem folyt a patak, a Mocsár-hegy „tocsogós” részeire hajtották libáikat, illetve Nagyhantára. Alapvetően nyáron legeltettek libával, amikor tömték, olyankor háznál maradtak (C.L.). A kihajtás a gyerekek feladata volt (B.A-né), de őrizni nem kellett őket, este maguktól hazajöttek. Visszaemlékezésekben úgy fogalmaznak: „*Nyáron a liba ha kiment, látta, hogy kicsikét zöld a fű, már csipkódta. S ha volt valami hajtás, az is ha fiatal volt, csipkódta. Minden tiszta volt.*” (C.L.). A libákkal való legeltetés alapvetően speciális, rendkívül rövidfűvű élőhelyet alakít ki, mivel csőrükkel mélyen, azaz a talajhoz nagyon közel legelnek. Emellett foszforban, nitrogénben gazdag ürülékük tápanyag feldúsulást eredményezhet, ami vezethet gyomnövények tömegesen megjelenéséhez (web5).

A legelőn található fás komponens itt is rögzítve van (25. ábra), erdőként jelölik továbbra is, de a lakóterülettel közvetlenül érintkező részt legelőnek térképezték, így valószínűleg a fás rész sem került más hasznosítás alá. A korábbi szérűskertet beépítették és tovább bővítették, lakóházakra és kertekre osztották fel. Az időszakot intenzív határművelés jellemezte, a Kenderest, a Káposztásokat is felosztották hosszú, keskeny nadrágszíj parcellákra, „ilyen csip-csup földek”-re. Érdekes, hogy a birtokviszonyok megváltozása nem érinti a legelő területét, nem bontják fel. Ez is utal a közösségi legeltetés gyakorlatára, valamint valószínűleg sem a kezelés, sem a használat nem indokolta a tovább darabolást, illetve magánkézbe adást.

25. ábra: Kataszteri térkép 1886-ból (Forrás: Arcanum)

4.3. Tájhasználat Kóspallagon 1945 után

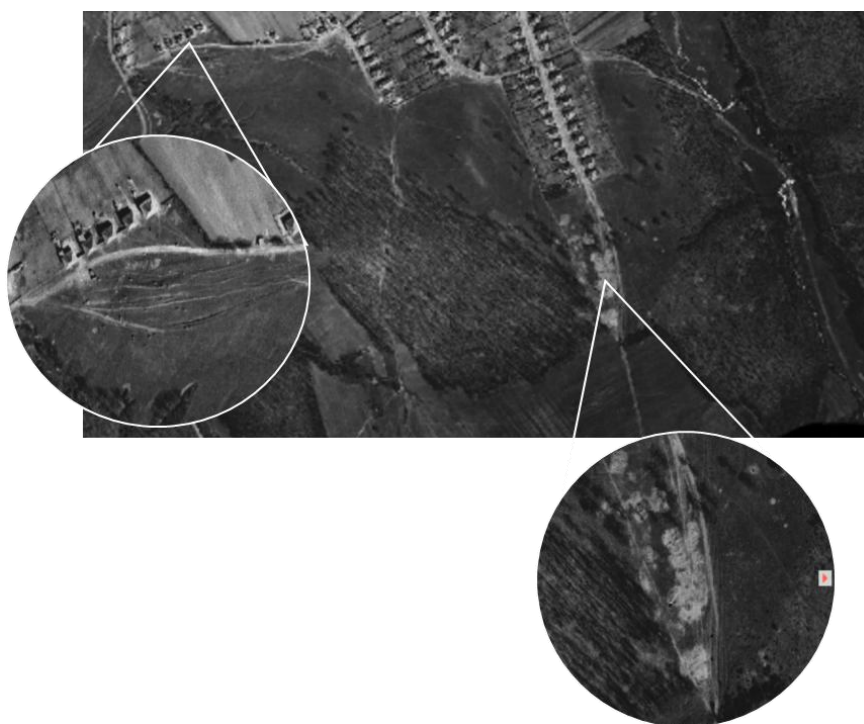
A tájhasználat-történet kutatása során minden korábbi médiánál több információval szolgálnak a légifotók. Az 1960-as évektől kezdve elérhetőek a területre nézve ortofotók, ezeket kronológiai sorrendben tekintetem át. Sokszor információtöbbletet jelent a készítés pontos időpontja is, segít tájékozódni az évkörben és az adott évszakhhoz kapcsolódó munkálatok lenyomata is rögzülhet.

Az első feldolgozott felvétel 1965. májusában készült (26. ábra), melyen látható, hogy a Kis-Hanta pataktól Ny-ra elhelyezkedő erdőt nemrég termelték le, illetve jól látható a legelő Ny-i részén lévő fiatalos, melybe tilos volt behajtani a jószágot, hogy ne károsítsa az újulatot. (T.J.), mert „Ebből voltak problémák.” (C.L.). Amikor a makk potyogott, nem szabadott behajtani a jószágot, de házi disznót – mangalica, angol lapály, keverékeket (V.M.) – engedtek

be az erdőbe, kondással való megegyezés alapján. „Csak áthajtani, nem hosszan legeltetni. Mert a disznó keresi a makkot, megeszi a makkot, s be is tőrja” (C.L., V.M.). Kézzel lehetett makkot szedni az „úrbéres erdőkben” (értsd ekkor tsz erdők) nem hivatalosan átvették környező erdészetek, valamint a legelőn álló szoliter fák alól is összegyűjtötték (C.L.).

Az légifotón látható a legelő csorda is, ekkor még a szarvasmarhát őriztek a határban. A tsz ekkor már megalakult, 1961-ben, Kóspallagi Haladás Szakszervezet néven, de nem épültek még hodályok, és nem kezdődött el a birkatenyésztés. Ekkor még zajlik a gazdálkodás átstrukturálása: „Nem léptél be a TSZ-be? Hát jöttek éjjel, zörögtek ablakon, s kijött, jól megverték a faszit, volt olyan, körmeit leszaggatták nekik... akkor mán' beléptek a TSZ-be.” (C.L.).

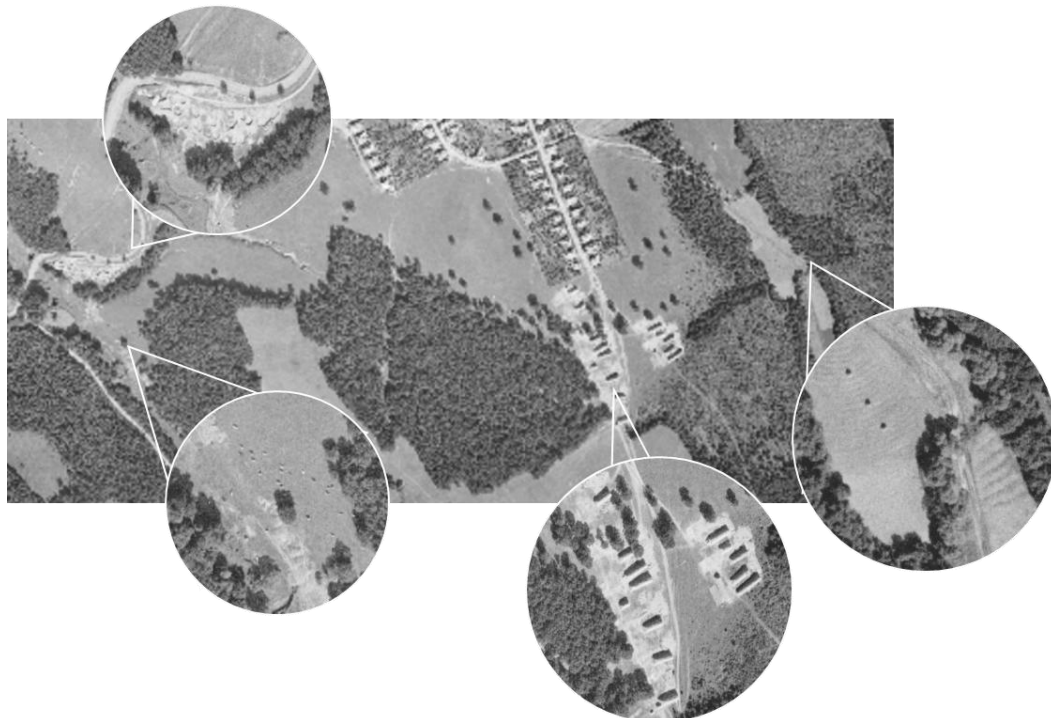
A Mocsár-hegyen átvezető út D-i részén nagy kiterjedésű fehér elváltozások láthatóak a gyepon. Interjúk során kiderült, hogy a területen zajlott a cséplés, és szérűnek is használták. Boglya helyett kazlat raktak, de nem közvetlen a sarjúra, hanem a kazal alá esetenként szecskázott növényi részeket, ászokfákat vagy „csádét” raktak, hogy ne rohadjon meg a kaszálék, s az alatt éghetett ki a gyepe. A csádé talán valamelyik magasság fajra utalhat (*Carex* spp.): „Vizes helyeken szokott lenni, sás, méteresre - másfél méteresre nő, két széle éles, olyan mint a nád, csak közepén nincs neki ilyen vessző.” (C.L.)

26. ábra: Légifotó 1965 májusából, legelő szarvasmarhákkal, és a kazlak alá rakott „csádétól” kiégett gyeppoltokkal (forrás: fentrol.hu, 1965-0375-5472 saját szerkesztés)

Még ebben az évben, szeptemberben készült egy újabb felvétel a területről (27. ábra), mely alátámasztja a korábbi interjúban elhangzottakat. Nagy méretű, visszaemlékezések szerint 15 m hosszú, 8 m széles kazlakba rakták mindazt, amit a faluban lekaszáltak, lucernát, szénát – kazlak tetejét is befedték csádéval, majd egy évig is eltárolták kazalban. Télen, mikor takarmányozni kellett, egy nagy kétélű ollóval bontották meg. Lovaskocsival szállították haza a leválasztott mennyiséget. A gazda részéről a kazal rakása pontos számítást igényelt, mennyiség és minőség tekintetében is. Általában pont egy évre elegendő mennyiséget tettek egy kazalba, s már a kaszálon válogattak minőség szerint is. *„Nem volt mindegy, kinek milyen takarmányt adnak, lovaknak ha fuvaroznak jobbat, ha nem fuvaroztak kicsit silányabbat, fejős, vemhes tehénnek mást, s mást a bocának.”* (C.L.)

A képen megfigyelhetőek a vályogvető gödrök is, melyekben sok falubéli ház alapanyaga készült el, még az 1970-es években is. A kifejezetten agyagos terület közelében lévő árokról: *„Valami víz szokott benne szivárogni, mert abból az árokból hordtuk a vizet”* (C.L.). Itt is megfigyelhető a legelő jószág, szarvasmarha. Az egyik juhász visszaemlékezéséből kiderül, hogy a Kis-Hanta mentén lévő réteket ekkoriban kaszálták (V.M.), és az légifotón is megtalálható egy-egy kisebb boglya, valamint a világos vonalakba rendeződő rendek is.

27. ábra: Légifotó 1965 szeptemberéből, vályogvető gödrökkel, legelő marhával, kazlakkal, boglyával, és rendbe kaszált szénával
(forrás: fentrol.hu, 1965-0476-0753 saját szerkesztés)

Az 1973. májusában készült felvételen (28. ábra) már látható a tsz által építtetett, mai napig meglévő juhodály (29. ábra), illetve egyéb gazdasági épületek is. Cséplés után az egyiket magtárként hasznosították, az úthoz közel lévő pedig hűtőházként működött, a málnát és egyéb bogyósokat, ribizlit, bodzabogyót, csipkebogyót tároltak benne. Ha nem volt jó piaca a betárolt árunak, a közeli árokba dobták a maradék gyümölcsöt (C.L.). „*A régi, hátsó hodálynál álltak nagyobb gépek*”, ennek nyomai látszódnak a gyepen.

28. ábra: Légifotó 1973 májusából (Forrás: fentrol.hu, 1973-0095-4826)

29. ábra: Multifunkcionális hodályok a legelő területén (Fényképezte: Belicza László Gábor)

A tsz 1975-ben vásárolta meg egy alföldi juhász (T.J.) keceli merinó-cigája állományát, majd maga a juhász is ide került, a korábban magántulajdonában lévő, kb. 190 egyedszámú nyáj mellé még egyszer annyit kapott, végül 400-as falkáért felelt egymaga. Mesterségét felmenőitől örökölte, nagyapja, apja is juhász volt, „*Őtőlük tanultam mindent amit ami az állattartáshoz szükséges, meg hát gyakorlatba*” (T.J.).

A juhászok az őrzésen felül egyéb feladatokat is elláttak, kezelték az állományt tüdőgyulladás, sántaság, zabálás esetén. Jó megbecsültségük volt, sokszor a tsz támaszkodott a javaslataikra, szakmai nézőpontjukra.

Bár ezidőben értékes volt a gyapjú és a tej is, a húsert – „bárányért” – tartották az állományt. 1980-ban alkalmaztak még egy juhászt (V.M.), így majd 1000 fős állományt tartottak el a környező legelők. A jelenlegi futballpálya területén, Kisinóc felé a Mocsáron, az addig kaszálóként hasznosított Kis-Hantán, a Hosszú-réten, a Korompai oldalon legeltettek, nyaranta felváltva Törökmezőn. Annak függvényében mozogtak arrébb a nyájjal, ahogy a jószág és az időjárás diktálta (V.M.). Bár ez utóbbi sokat változott azóta: „*Más volt az időjárás, több volt a csapadék, sőt, abból volt gond, hogy túl sok volt, mert szabad állásban voltak, s átáztak a juhok.*” (V.M.). Emellett ilyenkor sok sár volt, „*bement a (juh) körme közé és bepállott, görbe pengéjű bicskával faragtuk ki a gyulladt részt, rézgáliccal kentük be, az beszárította.*” (T.J.)

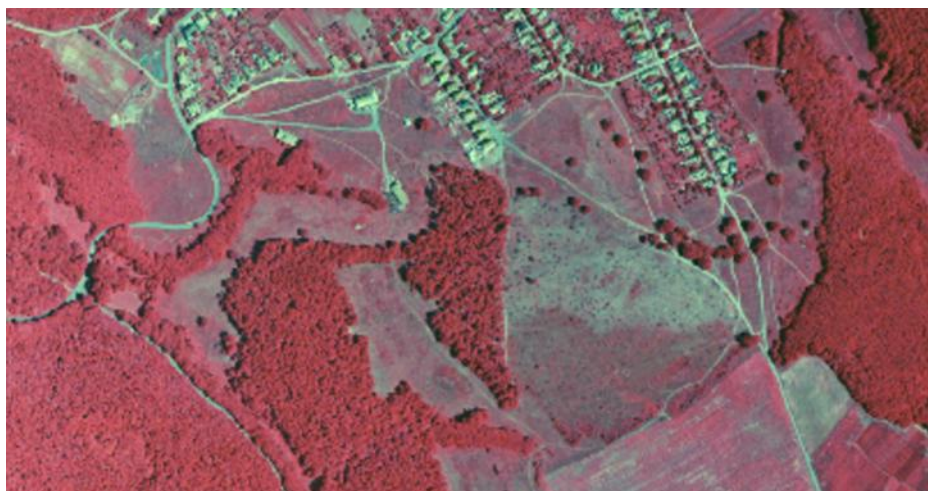
Az időjárás mellett a legelőterület kondíciójának függvényében haladtak a nyájjal, minden rész máshogy fogyott: „*Korompai oldal D-i oldala gyorsan kiöregedett, meg a Mocsári rész D-i oldala is hamar öregedett, és nagyon szőrfüves, selyemfüves, csak kora tavasszal és késő ősszel ette a birka, de fenn, a fáknál ott jobb, ott volt benne vadhere, meg perjefű. A főső réttől a fák fele, Pistiek felé, abba az oldalba tovább tartott.*” (T.J.)

Az 1990-ben készített felvételen (30. ábra) kezd el a falu terjeszkedni a legelő felé, a Maros utca egy újabb házsorral bővül. Helyenként kecskék legelnek, cserjesáv pedig alig figyelhető meg – „*Minden tiszta volt.*” – részben azért, mert jobban beengedték erdőszélre, „az karban tartotta a bokrokat”, más nem legelte a cserje komponens. „*Szamárkóró*” (*Echinops* spp.), „*csipkebokor*” (*Rosa canina*), királytövis, „*forgótövis*” (*Eryngium* spp.) „*szederina*” (*Rubus fruticosus*), galagonya (*Crataegus* spp.): a kecske ezt mind kicsipkodja” (V.M, C.L.)

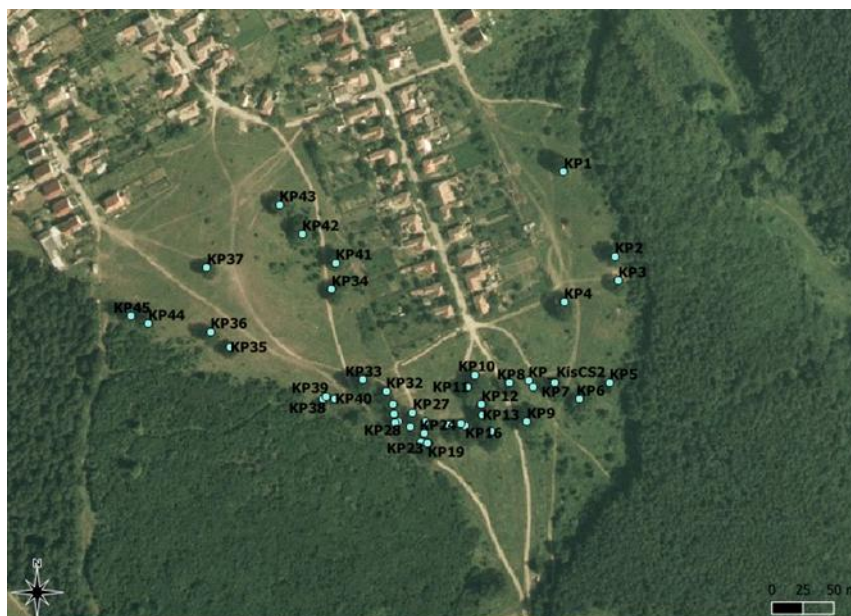
30. ábra: Légifotó 1990-ből (Forrás: fentrol.hu, 1990-0044-0643)

Az 1992-ben infravörös színes filmre készített légifotón (31. ábra) látható, hogy a legelőtől Ny-ra elterülő erdőrészt letermelték. Az egyik interjúalany részt vett a munkálatokban, visszaemlékezésében úgy fogalmaz: „*Mikor Kóspallagon megszűnt a TSZ, gödi tsz átvette, rátette a kezét*”, és ők vágatták ki az addigra „vágásérett” erdőt. A tsz idők előtt, „nagyon régen” a falué volt, közös tulajdon, majd magánerdő lett, s aztán került a Kóspallagi tsz-hez. A legelő idős, szoliter fái viszont továbbra is épek maradtak, nem kerültek kivágásra. Ennek oka C. L. szerint az, hogy térképzési fák voltak, „*olyan, mint Marosiba Méhes/Mézes fa, a Homlokinál, egy öreg fa, tölgy, nagyon öreg, olyan, mint a kútgyűrű, ott ment el a kék túra is, és azt is tájékozódási pontnak használták*”. Valószínűbb, hogy a fás legelő ekkor már nem erdőként volt nyilvántartva, így nem tartozott az erdőrendezőségek üzemtervezési hatálya alá.

31. ábra: Légifotó 1992-ből (forrás: fentrol.hu, 1992-0026-9175)

A recens (2025) légifotókkal (32. ábra) összevetve megfigyelhető az erdő térnyerése a szegélyeken. A cserjésedés mértéke már tízéves időtartamon belül is látványos, a fás legelő Kis-Hanta felé eső szoliter fái (KP1, KP2, KP3) lassan beleolvadnak K-re lévő erdőfoltba.

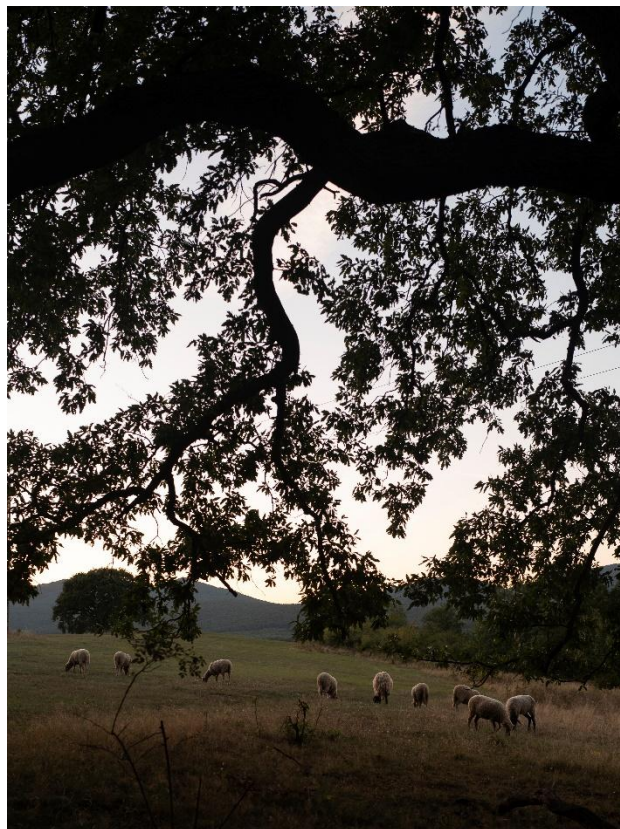
32. ábra: Georeferált ortofotó 2005-ből, az idős faegyedek pontos lokációjával (Forrás: FÖMI, Saláta et al. 2017)

Napjainkban a terület kezelését a tulajdonos végzi kaszálással, illetve helyi fiatal gazdák folytatnak extenzív, kisléptékű juhtartást. Rackajuhból és cigája-merinó keverékből álló, kb. 15 egyedes állományt legeltetnek szabadon a Ny-i részen, valamint durok-mangalica keverék disznót is tartanak (35. ábra). A hízósértés számára az idős juharfák (KP38, KP39, KP40) alatt kerítettek el egy karámot.

A legelőterületre nézve, főleg a korábbi használatokkal összevetve, még az intenzív juhtartás előtti időkkel hasonlítva is, ez az állatmennyiség alacsony legelőnyomást jelent: 0,3 állategység/ha. A négy család közösségi modellben, együttműködve gazdálkodik, önellátás céljából, területkezelés szempontjából ez alullelegeltetésnek számít. Az adatközlőim egy része így vélekedik: „Ember, azelőtt olyan tiszta volt minden, mint a patyolat.” (C.L.) „Most a Dóczyék vannak ott, hát az a 6 birka mit bír azon lelegelni” (V.M.)

33. ábra: Mangalica-durok keverék hízósertés, rackajuhnyáj a Mocsár-hegyen
(Fényképezte: Homoki-Nagy Eszter)

34. ábra: Hajnalban legelő nyáj (Forrás:Belicza László Gábor –Kóspallag felett az ég)

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Kutatásom során feltártam a település tájhasználatában rejlő sokféleséget, és ezzel párhuzamosan vizsgáltam, a sokoldalúan hasznosított fás legelő történetét, és elemeztem a fás-szárú komponenst alkotó faegyedek állapotát.

Megállapítható, hogy a vizsgált terület mindenkori képét a hasznosítás határozza meg, és az antropogén jelenlétnek köszönhetően a gyepi és fás élőhelyek közti átmenetet biztosító élőhelymátrix rendkívül diverz mozaikjaiban számos olyan társulás maradt fenn, melyek fajkészlete csak hosszú ideig tartó, változatlan hasznosítás alatt tud kialakulni. Ide sorolhatóak bizonyos, a Kun Róbert által végzett felmérésben megismert élőhelyfoltok társulásai, kiemelten a védett növényfajok. Ezek, valamint a legelő egyéb természeti, kultúr- és tájhasználat-történeti értékeinek megőrzése olyan kötelesség, mellyel tartozunk a múltbeli és a jövőbeli generációknak is.

A fenntartás általam javasolt módja, olyan hasznosítás alkalmazása, mely a lehető legközelebb áll az egykori használat módjához, intenzitásához. Az interjúk során megismert extenzív legeltetés, hagyományosan szarvasmarhával, juhval, kecskével, lóval, esetleg libával történt. A felhagyás tehát kerülendő, a széles fajkészlet megőrzése érdekében szükséges a permanens, kis intenzitású legeltetés visszaállítása (a terület gyepi adottságainak, kitettségének, vízállapotának, cserjésedésének figyelembevételével) főképp szarvasmarhával, juhval, kecskével, esetleg lófélék segítségével. Elengedhetetlen továbbá az optimális legelési intenzitás (0,7 állategység/ha alatt) és időpont meghatározása. A felülvetés, trágyázás kerülendő, mert a generalista, zavarástűrő növényzet térnyeréséhez vezetne. A gyepek megóvása érdekében továbbá szükséges az utak korábbi nyomvonalának megőrzése, a járművel való közlekedés pedig korlátozandó úgy, hogy az illetékes gazdálkodók, közszolgálati szervek számára az áthaladás, valamint a munkavégzési tevékenység ideje alatt való tartózkodás előzetes bejelentés függvényében mellett legyen engedélyezett. Különösen fontos a kijelölt földutak használata a terepmotorozás esetén, a védett flóra- és faunaelemek zavarásának és esetleges elpusztításának elkerülése érdekében.

A jelenleg is zajló, közösségi, extenzív juhtartás fejlesztésének, vagy az egykori széleskörű legeltető állattartás visszaállításának javasolt módja a kisléptékű, extenzív állattartást folytató gazdák (36. ábra) önkormányzati vagy pályázatokon keresztül támogatása. Ilyesfajta anyagi támogatás ösztönzően hatna a beköltöző, ökológiai szemléletű fiatal családok számára, valamint biztosítaná a tájgazdálkodási hagyományok továbbélését.

35. ábra: Szilágyi Alfréd, „Frédi”, a Kóspallagi Biokert csapatának tagja, a Mocsár-hegyi juhállomány egyik tulajdonosa. A tulajdonjogot és az állatokkal járó munkát megosztják egymás között, így tehermentesítve gazdatársaikat (Forrás: Belicza László Gábor – Kóspallag felett az ég)

Az önellátáson túl, számos állati termék értékesítésére is lehetőség van a környéken. A közösségi alapú (CSA) gazdálkodás kibontakozóban van a településen, így a szemlélet sem idegen a beköltözők számára, továbbá értékesítési fórum is kialakításra került. Közösségi támogatású modellen alapul a Pallagvölgyi Biokert és kosárközössége, valamint a Pallagi Portékák Termelői Piac is. Mindkét kezdeményezést támogatóan fogadta az önkormányzat, valamint anyagi támogatást és képviseletet is nyújtott, így valószínűleg a helyi állattartók támogatását célzó programban is partnerséget vállalna.

Az állattartás támogatását szolgálná tovább, ha a beköltöző fiatal családok számára elérhetővé válna az a hagyományos ökológiai tudás, melynek az idősebb generáció birtokában van. Az interjúzasi folyamat során meggyőződtem arról, hogy értéknek tartják a korábbi életformát, és örömmel osztják meg az arra nyitott fiatalabb réteggel. Érzelmi kötődés fűzi őket a művelt területekhez, szívügyüknek érzik, hogy az ember használja a határt: *„Igazság szerint művelni kéne egy kicsit legalább. Régen nem hagyták úgy tönkremenni a természetet, mint most”* (V.M.) vagy: *„Kéne használni, mert nem lesz jó vége a dolognak. Mindennel foglalkozni köll. Ha nem művelik elgazosodik, de aztán elvadul.”* (C.L.).

Erre a nyitottságra alapozva javasolom megosztókörök, szakmai műhelyek létrehozását. A generációk közti tudásáramlás megszűnésére is sokszor rávilágítottak az adatközlőkkel

folytatott beszélgetéseim, valamint lehetőségem volt megismerni a beköltöző fiatal családok érdeklődését a természetközeli életformák, valamint a hagyományos gazdálkodás átültetése iránt. A kerekasztalbeszélgetések megszervezése helyi civil szervezetek (Biber Egyesület, Pandal Egyesület) munkájába, valamint a jelenleg is szemléletformáló tevékenységet végző Öregház Kutatócsapatának tevékenységi köreibe is illeszkedik.

A korábbi hagyományos gyakorlatokra alapozva, legeltetés hiányában, legfeljebb 2 évente szárazzás, cserjeirtás volna javasolt, valamint szükséges kaszálást végezni a területen. A kaszálást az adott év vegetációs periódusának második felében, illetve a vegetációs perióduson kívül javasolt elvégezni.

A vizsgált terület továbbá nem áll semmilyen természetvédelmi oltalom alatt – a Természetvédelmi Információs Rendszer Közönségszolgálati Modulja alapján – nem része sem a Natura2000, sem a Nemzeti Ökológiai Hálózatnak.

A terület értékeit és jelentőségét figyelembe véve, állapotmegőrzése leginkább helyi védettség keretein belül volna megvalósítható. Megőrzéshez szükséges kezelési irányelvek összhangban vannak a számos természetvédelmi célú gyepkezelési irányelvvel, valamint a Természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (továbbiakban Tvt.) alapján a Mocsár-hegyi fás legelő Természetvédelmi Területté, egyes elemei pedig – Tűzoltó fa, Képesfa – Természeti Emlékké nyilváníthatóak.

A Tvt. 28. § 4. bekezdése alapján természetvédelmi területnek (TT) minősíthető az ország olyan jellegzetes és különleges természeti értékekben gazdag, kisebb összefüggő területe, amelynek elsődleges rendeltetése egy vagy több természeti érték, illetve azok összefüggő rendszerének a védelme, például: helyi jelentőségű erdő, liget, vizes élőhely, park vagy különleges gyeptársulás. Továbbá a Tvt. 4. § c) pontja alapján Természeti Emléknek minősül valamely különlegesen jelentős egyedi természeti érték, képződmény és annak védelmét szolgáló terület, többek között: egyedi idős fa, fásor.

Az alkalmasság megítélése az alábbi szempontok alapján történik:

- Természeti érték kiemelkedősége: Az adott területen olyan vadon élő szervezetek, életközösségek vagy természeti képződmények találhatóak, amelyek ritkák, veszélyeztetettek, tudományos vagy oktatási szempontból értékesek a helyi közösség számára.
- Tájképi szerep: A terület kiemelkedő tájképi értékkel bír, hozzájárul a település arculatának, zöldinfrastruktúrájának és a helyi gazdálkodási/kulturális hagyományoknak a megőrzéséhez.

- Védelem hiánya: A terület nem állhat országos jelentőségű védelem alatt (az országos védelmet a természetvédelemért felelős miniszter rendeli el).

Ezen szempontok mindegyike teljesül a vizsgált területre nézve, közösségi jelentőségéről, tájképi értékéről meggyőződhetünk a helyiekkel készített interjúk alapján, és védelmi státusza pedig a Természetvédelmi Információs Rendszer Közösségszolgálati Modulja alapján ellenőrizhető.

A védelem alá helyezett értékekről valamilyen formában lakossági és turisztikai tájékoztatás szükséges. A szemléletformálás hatékony eszköze lehet egy, a terület tájváltozását, természeti értékét, különleges elemeit bemutató információs tábla, esetleg túra szakmai vezetéssel.

Továbbá, a fás szárú komponens vizsgálata után elmondható, hogy múltban is kímélték, meghagyták a szabad állásban növvő egyedeket, tisztában voltak a külterjes állattartásban betöltött ökológiai szerepükkel. Részben ennek köszönhetően, napjainkban is viszonylag jó állapotban vannak, de az öregedés jelei néhány példányon már megfigyelhetők. Bizonyos mennyiségű holtfaanyag megtartása fontos a xylofág fauna megőrzés szempontjából, de javaslom a KP29 példány álló holtfaanyagát 2-3 méter magasságban eltávolítani a balesetveszélyessége miatt. A pusztuló faegyedek esetleges pótlása őshonos fajokkal történhet, csak bürzsönyi genetikai állományból.

Javaslom továbbá, hogy tilalom vonatkozzon minden, nem állattartáshoz kötődő felépítmény létesítésére, valamint mindennemű hulladék lerakására.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban a természetvédelem méltán nagy népszerűségnek örvendő tárgyával, a fás legelők témakörével foglalkoztam. Ahogy kialakításukban, úgy megőrzésükben is kulcsszerepe van a tájban előforduló antropogén jelenlétnek, a használat kulcselem kondíciójuk, különleges összetételű fajkészletük és élőhelymozaikjaik fenntartásában.

Kutatásomban korábbi, a területre fókuszáló felmérések szintetizálásával és a hagyományos ökológiai tudás feltárása és rögzítése által, illetve történeti, vizuális források elemzésén keresztül járom körbe a kóspallagi Mocsár-dombon található fás legelő használatátörténetét. Az ehhez szükséges kontextust a falu tájhasználati módjai, és a használatról hírt adó növényborítás elemzéséből alkotott kép adja. A vegetációt, és az abban zajló változási tendenciákat élőhelyfoltok felmérésének elemzésével, valamint az idős fák egyedenkénti vizsgálatával figyeltem meg. A helyi lakosok természethez és a vizsgált területhez fűződő ismereteit félig strukturált interjúkon keresztül gyűjtöttem fel, melyek egybeesengtek a vizuális és egyéb történeti források, valamint a növénytakaró által hordozott információkkal.

A kóspallagi lakosság a középhegységi paraszt ökotípusába sorolható – a „több lábbon állás” alappillérei a gazdasági-piaci viszonyoktól függően, annak változásait dinamikusan lekövetve alakulnak át. A mezőgazdaság jelentős ágazatai a település esetében a gyümölcsészet, valamint az állattartás, melynek takarmánymennyiségét télen a határ kaszálóiról gyűjtött széna adta, a vegetációs időszakban pedig a környező legelők, többek között a Mocsár-hegyi fás legelő.

A korábbi extenzív, valamint az 1975-től kezdődő intenzív juhtartáshoz adaptálódott gyepek fenntartást igényel. Javaslataimban a terület hagyományos használatához legközelebb álló művelési módot irányzom elő, a szarvasmarhával, illetve juhval való legeltetést, vagy kaszálást. Érdeemesnek tartom továbbá a területet, valamint különleges jelentőségű faegyedét, a Tűzörző fát helyi védettség alá vonni – a fás legelőt természetvédelmi területté, a Tűzörző fát pedig természeti emlékké nyilvánítani. Indítványozom emellett a hagyományos ökológiai tudás széles körben való elérhetővé tételét tudásmegosztó találkozók formájában és a szemléletformálást, ezzel is támogatva a fiatal gazdákat. A hagyományos legeltetésre való ösztönzés eszköze lehet továbbá a község önkormányzatának támogatása.

7. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. Saláta Dénesnek, aki segítségemre volt a témaválasztás – igen hosszadalmas – folyamatában, és a kidolgozásban. Köszönöm Balogh Pálnak, Kiss Mártának, akik készségesen hozzájárultak az interjúk elkészítéséhez, és rendelkezésemre bocsátották anyagaikat, valamint Kun Róbertnek, aki akár szabadidejében, akár spenótágyás készítés közben is rendelkezésemre állt, és terepi bejárásra is elkísért és megosztotta velem kutatásait.

Köszönettel tartozom Belicza Lászlónak, aki érző szemmel lát és láttat, és fényképeit rendelkezésemre bocsátotta a dolgozatom illusztrálásához.

Hálával tartozom még családomnak, barátaimnak, kedvesemnek, amiért biztattak, és nélkülözték a jelenlétemet a dolgozatírás alatt, és türelmesen fordultak felém az aggodalmas időszakokban is. Külön köszönet azoknak, akik elolvasták és kritikájukkal segítettek formálni az írott anyagot.

8. IRODALOMJEGYZÉK

- Bali, J. (2005): A középhegységi paraszt ökotípusa. *Ethno-Lore* 22: 11–45.
- Bihari, Z., Gyüre, P., Antal, Zs. (2011): *Természetvédelmi ökológia*. Debreceni Egyetem, Agrár- és Gazdálkodástudományok Centrum, Debrecen, 60 p.
- Borovszky Samu (szerk.) (1898): *Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és a Szitnyavölgy*. Budapest.
- Bölöni J., Molnár Zs., Kun A. (szerk.) (2011): *Magyarország élőhelyei: vegetációtípusok leírása és határozója. ÁNÉR 2011*. MTA ÖBKI, Vácrátót, 442 p.
- Bright, R.M., Zhao, K., Jackson, R.B., Cherubini, F. (2018): Local effects of forests on temperatures across Europe. *Remote Sensing* 10(4): 529.
- Csizi, I., Molnár, Zs. (2015): *Természetkímélő gazdálkodás szikesen*. MTKH, MTA ÖK, Csákvár – Vácrátót, 92 p.
- Haraszthy, L., Márkus, F., Bank, L. (1997): *A fás legelők természetvédelme*. WWF-füzetek 12, Budapest, 23 p.
- Hartel, T., Dorresteijn, I., Klein, C., Máthé, O., Moga, C.I., Öllerer, K., Roellig, M., von Wehrden H., Fischer J. (2013): Wood-pastures in a traditional rural region of Eastern Europe: characteristics, management and status. *Biological Conservation* 166: 267–275.
- Hegy, I. (1975): A népi erdőgazdálkodás jogszokásairól. In: Kolossváry Szabolcsné (szerk.): *Az erdőgazdálkodás története Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Bp., pp. 490–512.
- Jankó, A. (2007): *Magyarország katonai felmérései 1763–1950*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, Budapest, 200 p.
- Karátson, D. (2019): Tüzből született hegyvilág – A hegység mai vulkánmorfológiai képe. In: Bartha, D., Nagy, L., Oroszi, S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 35–37.
- Kiss, L. (1997): *Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss, R.M. (2024): *Erdő és kert hagyományos használata Kóspallagon*. (szakdolgozat, Kertészettudományi Intézet).
- Koczó, J. (2009): *Falu a Börzsöny tetején: Kóspallag, a Börzsöny-vidék legfiatalabb települése*. Kóspallag Község Önkormányzata, Kóspallag.
- Kun, R., Major, M. (2025): *A Börzsöny hegykoszorújában. Kóspallag kultúrtörténete és természetrajza*. Kóspallag Község Önkormányzata, Kóspallag, 192 p.
- Löfgren, O. (1976): Peasant Ecotypes. Problems in the Comparative Study of Ecological Adaption. *Ethnologia Scandinavica* 6: 100–115.

- Marosi, S., Somogyi, S. (szerk.) (1990): *Magyarország kistájainak katasztere I-II*. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 1023 p.
- Miklós, Zs. (1997): *Falvak, várak, kolostorok a Dél-Börzsönyben*. Váci Könyvek 8, Vác, 27 p.
- Molnár, Zs. (2007): *Történeti tájökölógiai kutatások az Alföldön*. Doktori Értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Botanika Doktori Iskola, Pécs, 291 p.
- Molnár, Zs., Bartha S., Babai, D. (2009): A népi növényismeret és az etnogeobotanikai, ökológiai antropológiai megközelítés szerepe napjaink vegetáció -és táj kutatásában *Botanikai Közlemények* 96(1–2): 95–116.
- Mosquera-Losada, M.R., McAdam, J.H., Romero-Franco, R., Santiago-Freijanes, J.J., Rigueiro-Rodríguez, A. (2009): Definitions and components of agroforestry practices in Europe. In: Rigueiro-Rodríguez, A., McAdam, J., Mosquera-Losada, M.R. (szerk.): *Agroforestry in Europe. Current Status and Future Prospects*. Springer, Dordrecht, pp. 3–19.
- Nagy, L. (2019): Hóviharoktól a zivatarokig – A Börzsönyi klíma képei. In: Bartha, D., Nagy, L., Oroszi, S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 97–109.
- Rockenbauer, P. (rend.) (1979): *Másfél millió lépés Magyarországon*. Dokumentumfilmsorozat, Magyar Televízió, Budapest.
- Saláta, D., Horváth, S., Varga, A. (2009): Az erdei legeltetésre, a fás legelők és legelőerdők használatára vonatkozó 1791 és 1961 közötti törvények. *Tájökölógiai Lapok* 7(2), 387–401.
- Szaller V. (szerk.) (2017): Útmutató a vizuális és műszeres favizsgálatok elvégzéséhez és dokumentálásához. Magyar Faápolók Egyesülete, 2015 p.
- Szigetvári, Cs. (2015): *Legeltetés, gyepre alapozott állattartás természetvédelmi szempontú értékelése*. E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület, Nyíregyháza, 100 p.
- Tengö, M., Brondizio, E. S., Elmqvist, T., et al. (2014): Connecting diverse knowledge systems for enhanced ecosystem governance: the multiple evidence base approach. *Ambio* 43: 579–591.
- Varga, A., Bölöni, J. (2009): Erdei legeltetés, fás legelők, legelőerdők tájtörténete. *Természetvédelmi Közlemények* 15: 68–79.
- Varga, A., Samu, Z.T., Molnár, Zs. (2017): A fás legelők és legelőerdők használata magyarországi pásztorok és gazdálkodók tudása alapján. *Természetvédelmi Közlemények*, 23: 242–258.

Online források

web 1: Kóspallag honlapja, Természeti környezet, látnivalók Forrás:

<https://kospallag.hu/termeszeti-kornyezet-latnivalok/> Elérés dátuma: 2025.10.16.

web 2: Dunakanyarkult (2024). Dohánytermesztés és egyéb kóspallagi érdekességek. Forrás:

https://dunakanyarkult.blog.hu/2024/07/15/dohanytermesztes_es_egyeb_kospallagi_erd_ekessegek Elérés dátuma: 2025.10.31.

web 3: Arcanum: Nyári szánkó Forrás: [https://www.arcanum.com/hu/online-](https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/ii-gazdalkodas-4/kozlekedes-szallitas-DFE/hiradas-kozlekedes-szallitas-DFE/szanok-F73/nyari-szanok-F80/)

[kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/ii-gazdalkodas-4/kozlekedes-szallitas-DFE/hiradas-kozlekedes-szallitas-DFE/szanok-F73/nyari-szanok-F80/](https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/ii-gazdalkodas-4/kozlekedes-szallitas-DFE/hiradas-kozlekedes-szallitas-DFE/szanok-F73/nyari-szanok-F80/) Elérés dátuma: 2025.10.10

web 4: Szobi Hírnök : XXV. évf. 11. szám - 2015. november, Múltunk, Csák-hegyi

„RICERIPAR” emlékezete, 8 p. Forrás:

<https://szob.hu/feltoltesek/2018/10/2015.november.pdf> Elérés dátuma: 2025.10.10.

web 5: Gyepgazdálkodás: Legeltetés ludakkal. Forrás: [https://gyepgazdalkodas.hu/legeltetesi-](https://gyepgazdalkodas.hu/legeltetesi-tapaszlatok/legeltetes-ludakkal/)

[tapaszlatok/legeltetes-ludakkal/](https://gyepgazdalkodas.hu/legeltetesi-tapaszlatok/legeltetes-ludakkal/) Elérés dátuma: 2025.10.17.

9. ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Tudásszintézis és integráció alapú megoldási modell (Tengő et al. 2014)	9
2. ábra: Kóspallagi dohány csomagolásai a 18-19. századból (forrás: web2)	16
3. ábra: Képes levelezőlap a csordával, 1940-ből (Janák Vendel fényképész, Visegrád)	17
4. ábra: Román szánkó ábrázolása (forrás: web3)	18
5. ábra: Román szánkót húzó férfiak, archív fénykép (forrás: Bartha et al. 2019)	19
6. ábra: „Ricerek” a szobi kőbányában – archív felvétel 1941-ből.....	20
7. ábra: Csipkebogyó gyűjtés ősszel, bizonyos vadon termő növények gyűjtése a mai napig gyakorlatban van. A háttérben a Mocsár-hegy aljában lévő juhodály és gazdasági épületek láthatóak	21
8. ábra: Czapak Lajos, lelkes és közlékeny adatközlő, esti fényben, a „maga erdeiben”, ...	26
9. ábra: A Mocsár-hegyi fás legelő élőhelyfoltjai	30
10. ábra: A KP29 – álló holtfa (CS) állapota.....	32
11. ábra: <i>Ganoderma</i> spp. a KP28 egyed tövéénél	33
12. ábra: KP28, a fekvő holtfaanyag és a törés helye (Fényképezte: Homoki-Nagy Eszter)	33
13. ábra: Kultúr-táj, avagy az emblemikus Tűzoltófa sziluetdje és az egykori intenzív használat hírmondói, a juhodályok – ez első látvány, amit a faluba bekanyarodó főútról megpillanthatunk (Forrás: Belicza László Gábor – Kóspallag felett az ég)	34
14. ábra: Toronya praedium áttekintő térképe 1694-ből (forrás: Hungaricana térképtár)	35
15. ábra: Toronya birtok áttekintő térképe a 18. századból (Forrás: Hungaricana térképtár)	36
16. ábra: Kóspallag első úrbéri térképe, és a jobbágyok névsora 1777-ből.....	37
17. ábra: Részlet Karpe Mihály térképéből: Nagymaros, Kóspallag, Börzsöny, Szokolya, Márianosztra, valamint Torony Praed. /Hont m./ egymással határos területeinek térképe, a vitás határok feltüntetésével (1770-1780) (forrás: Hungaricana Térképtár)	38
18. ábra: A vizsgált terület az első katonai felmérésen (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 1782, MA 1:28.800, forrás: Arcanum)	39
19. ábra: A vizsgált terület az 1855-ös kataszteri térképen a 12.,13., 2.a-b, 11, parcellákkal fedhető le (Forrás: Hungaricana Térképtár).....	40
20. ábra: Területhasználatok aránya Palugyay feljegyzései alapján (1855)	40
21. ábra: A vizsgált terület a második katonai felmérésen (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 1819–1869, MA 1:28.800, forrás: Arcanum)	41
22. ábra: Harmadik katonai felmérés térképén (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1869-1887, MA 1:25.000, forrás: Arcanum)	42
23. ábra: Harmadik katonai felmérés térképén (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1869-1887, MA 1:75.000, forrás: Arcanum)	42
24. ábra: Kataszteri térkép 1872-ből (Forrás: Hungaricana Térképtár)	43
25. ábra: Kataszteri térkép 1886-ből (Forrás: Arcanum).....	44
26. ábra: Ortofotó 1965 májusából, legelő szarvasmarhákkal, ...	45
27. ábra: Ortofotó 1965 szeptemberéből, vályogvető gödrökkel, legelő marhával, kazlakkal, boglyával, és rendbe kaszált szénával	46
28. ábra: Ortofotó 1973 májusából (Forrás: fentrol.hu).....	47
29. ábra: Multifunkcionális hodályok a legelő területén (Fényképezte: Belicza László Gábor)	47
30. ábra: Ortofotó 1990-ből (Forrás: fentrol.hu)	49
31. ábra: Ortofotó 1992-ből (forrás: fentrol.hu)	49
32. ábra: Georeferált ortofotó 2005-ből, az idős faegyedek pontos lokációjával	50
33. ábra: Mangalica-durok keverék hizósertés, rackajuhnyáj a Mocsár-hegyen	51
34. ábra: Hajnalban legelő nyáj (Forrás: Kóspallag felett az ég).....	51
35. ábra: Szilágyi Alfréd, „Frédi”, a Kóspallagi Biokert csapatának tagja, a Mocsár-hegyi juhállomány egyik tulajdonosa. A tulajdonjogot és az állatokkal járó munkát megosztják egymás között, így tehermentesítve gazdatársaikat (Forrás: Belicza László Gábor – Kóspallag felett az ég)	53

10. MELLÉKLETEK

10.1. Fertálytérkép

<https://earth.google.com/earth/d/1DXIPSpqFdJdOGEBRha9HG8IdRkzu6JBz?usp=sharing>

Készítéséhez alapul vettem Petz et al. 2016. fertálytérképét. (in: Kun & Major, 2025)

10.2. Interjúk leirata

Váci Márton juhász és Czapák Lajos erdei munkás, gazdálkodó	
2025.09.27., Kóspallag	
Interjút készítette: Homoki-Nagy Eszter (és Kiss Rebeka)	
Leíratot készítette: Homoki-Nagy Eszter	
01:30 V.M.	Futball pálya környékén, juhodálnál, Mocsár-hegyen, az Íjásznál, Kisinóc felé, ahol beépült már vikendházakkal, és a Kishantánál legeltettek. Úgy váltogatták, ahogy az idő adta, meg ahogy a jószág diktálta. Volt kaszálás is Kisinóc felé, Hantákon, Kishanta is a Kóspallagi Szakszövetkezet idejéig kaszáló volt. Amikor egyesült a szobi TSZ-szel, akkor már Márianosztra fele is lehetett legeltetni. Később a szokolyai TSZ-szel is egyesült, s így lett Duna – menti MGTSZ, Gödön. Ekkor 3 nyárias falka volt Nosztrán, s Törökmezőn legeltettek egy területkarbantartási megállapodás miatt. (Tm. Turistaház, Sípályáknál, Malom-völgy, Nagymarosi szőlőknél)
04:34	Nem legeltetett a tsz előtt, 1980 őszén kezdte, ismerősei hívták dolgozni, előtte a húsiparnál dolgozott, majd katona volt, s aztán került ide.
05:55	tsz előtt, a falunak volt szarvasmarhája, majd a tsz időben húsmerinó juhok, 1000 darabot tett ki a két falka.
07:35	Az időjárástól függően hajtották tovább a juhot, ha száraz volt, tovább mentek, s mentek a juhok után. Más volt az időjárás, több volt a csapadék, sőt, abból volt gond, hogy túl sok volt, mert szabad állásban voltak, s átáztak. Téli időszakban, elléskor használták a hodályt, míg meg nem erősödött a bárány, de ez általában télen volt.
09:16	Nyírták a birkákat, eleinte ('83-84 környékéig) többet ért a gyapjú mint a bárány, később már „bárány volt a minden”. <i>Voltak nyíróbrigádok</i>
10:17	tsz állatorvosa járt ki, de ők körmöltek
11:00	A birka a kisebb füvet szereti, s erre jó volt a Mocsár, mert azt régóta legeltették, állandóan, s nem öregedett el rajta a fű.
11:36	Karban kellett tartani a legelőt s az erdőszéleket, de azok magánterületek voltak, és a birtokviszonyok miatt nehéz volt egységesen kezelni, „nem szerették, ha belepiszkáltak az erdő szélébe”
12:17	Emlékszik a legelőn álló fák számára tudja, hogy 1 darabbal van kevesebb.(Nagy kidőlt odvas cser)
12:45	Ismeri a fafajt, de nem tudja az eredetüket, hogy ültették -e, de szerinte makkról kelt, egy-két száz évesre becsüli.
13:15 V.M.	Szedték a legelőn álló fák makkjait, leadni az erdei termény átvevőnél, meg az erdészeteknek felújításokhoz.
13:37 C.L.	Ott volt a cséplés, a fák alatt pihentek, a szérű is ott volt, félkereszteket ott tárolták cséplés után, ami a környező területekről bejött. De volt mindenkinek otthon szérű is.
15.32 C. L	Sokaknak volt állat, szérű, pajtát, padlást telirakták. Külön tették a hízóbikának, meddőnek, borjúnak való takarmányt. Már a kaszálón válogattak, a legelő más

	<p>részéről szedték minőség alapján, kövérebb ment a fejszéknek, szoptatósoknak, mást adtak a lovaknak, fuvaros teheneknek, abrak mellé adták.</p> <p>V.M : Minden második háznál volt 1-2 állat.</p>
18:52	V.M: tehenek, növendékek, hasasak kijártak legelni.
19:10 C.L	Külön volt a disznó, liba, szarvasmarha, birka, kecske. Kecskét jobban beengedték erdőszélre, „ <i>az karban tartotta a bokrokat.</i> ”
19:42 C.L&V.M.	Szamárkóró, csipkebokor, királytövis, <i>szederina</i> , galagonya „ <i>a kecske ezt mind kicsipkítja</i> ”
20:08	Hajtottak -e be állatot az erdőszélre? „ <i>Ebből voltak problémák.</i> ” (C.L.) V.M: Amikor a makk potyogott, nem szabadott bemenni. C.L: „ <i>úrberes erdők</i> ” tsz erdőkben lehetett szedni, nem hivatalosan átvették az erdészetek, de magáncélra nem lehetett eladni.
22:28	Voltak konfliktusok az erdészettel, mert a csemetéket visszarágják.
23:00	C.L: Csak az erdőn dolgozott. Román szánkót húzni gyerekként is kellett, tűzifát, papírfát raktak sorba egymás után, azon könnyebben csúszott vagy földön bekenték szalonnabőrrel. 60-as évekig használták, aztán lóval közelítették. 10 évesen kecskét is őriztek egész nap, málnát szedtek, 5-6 évesen. (C.L:”Majd megyünk Vácra fagyizni”) Tűzifát összeszedni a hasogatás után, tüzet raktak, vizet melegedtek, makkot szedtek, válogattak.
30:40	Házi disznót engedtek be az erdőbe, kondással való megegyezés alapján, de csak áthajtani, nem hosszan legeltetni. „Disznó keresi a makkot, megeszi a makkot, s be is túrja” Mértékkel használták az ültetéhez. Mangalica, angol lapály, keverékek.
32:15	Kecske szerette a szamárkórót, forgótövist, (iringó) királytövist. Törökszegfű, vadlucerna, vadlóhere, bodza, akác, pitypang, <i>cickafarka</i> . Méregzót kiválasztották maguknak.
34:40	Gyűjtöttek nadragulyát, margareta, kamilla szedték gyógynövénynek maguknak, szurokfű, hársfavirágot, csipkebogyót, megfázásra, köhögésre. Szegfűgomba, őzlábgomba, sampion voltak a legelőn, erdőn <i>csibegomba</i> , (rókagomba) tinóru, vargánya, keserűgomba, tőkegomba-vitték a piacra, alig lehetett felszállni a buszra a nagy asztalterítőtől amit teliszedtek.
38:16	Tücsök, szöcske, földidarázs volt, gyíkok, siklók, giliszták, meztelencsigák, házas csigák, főztek is, de eladásra. Hangyatojást is szedtek a legelőn, gödröt ástak, oda áthordta a hangya, s ő meg összeszedte, s vitte az állatkertbe. Tücsköt öntöttek is, a búbosbanka fészkekre hordták etetni.
40:40	Csipkebogyót ültetett az Erdei Melléktermék Vállalat, az erdészettől bérelte a földet, kb. 30-40 éve, mára már nem nagyon van, kaszáló van ott. Nemesített fajta, sorban ültették, akkora mint a ribizli. „ <i>majdnem olyan volt mint a kisebb dió</i> ” Öregszőlők alatt.
43:04	Pacsirta, cinke, veréb, búbos banka, fogoly, vadfürj, fácán, varjú, vércse volt fenn a legelőn. Gyerekként fogtak vércsét, varjat, ezeket etették kisebb madarak fiókaival. Figyelték a fészkeket.
45:39	V.M: Szedtek lombot, almoztak vele, amikor volt olyan, hogy a szalmát életették aljazásként, általában tölgyet, cserfát szedtek.
46:41 C.L.	Hántottak cserkérget is az erdőben, ott ahol ment a termelés, tavasszal nedvkeringés után, összekötötték, s elvitték „Erdőkémiába Tolmácsra” (falepárló gyár) Emellett gyertyánt, bükköt is hántottak, összekötötték hánccsal. Külön tarifával fizették a papírfát (le van kérgezve), hasáb (hasított), doromb (gömbölyű), fakéreg. Külön fizették a hánccsal, madzaggal kötött kötegeket.

49:10 C.L.	Régen nagyon sok szemet égettek, Szén-patak neve innen jön. Lehetett látni az oldalon teraszokat csináltak. Hallomásból mondja: Fenn volt vízfogó, úsztatáskor csináltak csúszdát, s szállásokon megfogták a fákat, s ott égettek? („ <i>Én dolgoztam ott, s akkoriban is</i> ” (később megvétőzza ezt, nem biztos mikor, kétes adat) Később a répáshutaiak égettek, a 80-as évek vége felé a Kocka-erdőben, Bujtás háznál.
54:05 V.M.	Nem volt preferancia a fák alatti rész, de más volt a minőség meg a mennyiség. Nem kapott annyi fényt, vizet.
56:03	C.L.: „Ember, azelőtt olyan tiszta volt minden, mint a patyolat. V.M.: ” <i>Most a Dóczyék vannak ott, hát az a 6 birka mit bír azon lelegelni</i> ”. C.L.: „Fa alatt olyan volt, hogy csak úgy porzott a föld, fa alá bement az állat, tehének is birkák is, disznók is, ott deleltettek. S nem volt olyan újulat mint most, hogy tele van minden cserje hajtásokkal, csemetével.”
57:04	V.M.: „ <i>Igazság szerint művelni kéne egy kicsit legalább</i> ” Régen nem hagyták úgy tönkremenni a természetet , mint most, kis részeket is kaszáltak, körbe a cserjés foltokat, s egy nagy boglyába rakták. (Kihasználtak mindent) „ <i>Nem úgy mint most, hogy ami ott marad, ott marad, akkor gereblézní is kellett.</i> ”
59:00 C.L.	Széles mező is teljesen más, át lehetett látni az egyik feléről a másikra, amikor még oda járt rendszerezni. Nemrég járt ott, alig ismerte fel.
59:37	Ami ki volt jelölve azelőtt legelőre, szántóra, azt művelni kéne, de nem fog senki elmenni. Pedig gyerekfejjel hosszú sorokat kapáltak, kaszáltak Ipolydamásdon, ahol a bivalyok voltak.
01:01:00 C.L.	„Kéne használni, mert nem lesz jó vége a dolognak. Mindennel foglalkozni köll” Ha nem művelik elgazosodik, de aztán elvadul, elgazosodik.
01:03:10	V.M. Kárpótlási jegyből akik megvették, azoknak kellene rá figyelni, de csak felveszik a támogatást.

Czapák Lajos	
2025. 10.12., Kóspallag	
Interjú és leíratot készítette: Homoki-Nagy Eszter	
00: 05 (Megmutattam neki az 1965-ben , májusban, s szeptemberben készült légi fotót, hogy azonosítson valamit.)	A Gedákon kazlak voltak, s a fényképen is, nem boglya, amit csak úgy össze hordtak, hanem kazal, ami hosszúkás. '65-ben még csépeltek, de lehetett már kombájn is.
02:15 (A májusi képen lévő fehéres foltokat azonosítja.)	Alulra csádét raktak, hogy ne rohadjon meg, nem rakták a sarjúra, valamit szecskáztak, s aztán a csádét, az alatt kirohadhatott a fű, s az lehet a világos folt.
03:19	Vizes helyeken szokott lenni, sás, végülis nem nád, méteresre - másfél méteresre nő, két széle éles, de „olyan mint a nád, csak közepén nincs neki ilyen vessző.” Ha nem volt csádé, akkor ászokfákat raktak, arra követ, s arra a takarmányt. A kazal tetejire is raktak csádét, hogy ne ázzon, ne rohadjon. A kazal olyan hosszú volt, mint „innen a fal” (kb. 15 m), s mondjuk 8 m széles. Kertekben is raktak kazlat, de az kisebb volt, kb. 6 m hosszú, 4 m széles, de tároltak padlason is takarmányt. Egy évig tárolták így a kazlat (széna, és lucerna is), télen bontották meg, kétélű ollóval, kiszedtek 2-3-4 m-t., levágtak egy 41-51 cm vastagságot, s lovas kocsival vitték haza. Év végére majdnem eltűnt a boglya, de ki volt számolva. Nem volt mindegy kinek milyen takarmányt adnak, lovaknak ha fuvaroznak jobbat, ha nem fuvaroztak kicsit silányabbat, hízólibát tömtek, azt nem engedték ki, fejős, vemhes tehénnek erősebbet vagy épp gyengébbet adtak, ki volt találva.
08:40 (Megmutatom neki az 1992-ben készült lézeres légifotót, ahol levágták a Mocsár mellett lévő erdőt)	Nem csak emlékszik rá, de ott is volt a letermelésnél. Nagyon régen a falué volt, közös, majd volt magánerdő, majd a TSZ-é lett, Kóspallagon megszűnt a TSZ, gödi tsz átvette, („rátette a kezit”) s ők vágatták ki az erdőt, mert vágásérett volt. De most megint „kiadták aranykoronába, kárpótlásba, meg lehetett venni”.
10:30 (Magyarázza az aranykorona fogalmát)	tsz előtt is volt, Mária T. hozta be, annak alapján, hogy a földről learatott terményt hány aranykoronáért vették meg.
12:04	Kóspallagon is volt tsz, a 60-65-ben, az orvosi rendelő mögötti hosszú épület volt a tsz iroda és a gépállomás. A régi, hátsó hodálynál álltak nagyobb gépek, azt akkor is építették, 65-ben, (de a 65-ös légifotón még nincsenek rajta, csak a '73-ason) aztán a másikat az út mellett. Majd az alsóházat. Az út mellett ami volt, azt hűtőháznak építették a málnának, bogyósoknak, ribizlinek, bodzabogyónak ha nem volt rá piac, az árokba dobták.
15:00	Kék ávosok, agitátorok jöttek, éjjel dörömböltek, hogy beléptessenek a tsz-be. Volt a tanácsnak földje, közös földek, ilyen volt a Mocsár-domb is, lehetett bérelni. Ha nem akart valaki belépni a tsz-be jöttek éjjel „jól megverték a faszit, volt olyan, hogy a köremit leszaggatták neki” s aztán, muszáj volt. Beadtak TSZ-be földeket, állatot, húst. Nem mindent adtak be, mert „ a népnek köllött enni”, de baromfi után tojást, baromfit, tejet, „bocát”, teheneket, lovat. Ha nem volt beszolgáltatnivaló, egymástól vették, különben megbüntették őket.
18:04	Elkezdődött az iparosodás, abbahagyták, talán volt még „ilyen csip-csup földek”, nadrágszíjparcellák, meg kertek.

21:32 (Kérdezem a hodályok alatt futó árokról, '65-ös légifotó alapján)	„Valami víz szokott benne szivárogni, mert abból az árokból hordtuk a vizet”-vályogvetéshez. Neve nincs, de ide dobták a hűtőházból a gyümölcsöket is.
23:53	A falutól D-re a Kishanta mentén végig szántották. Az út alsó-felső fele szőlő volt, meg málnás.
27:51	Nem tudja, hogy a legelőn lévő fákat miért nem vágták le, amikor a szomszédos erdőfoltot 92-ben letermelték, de szerinte térképzési fák voltak. Olyan, mint Marosiba Méhes/Mézes fa, a Homlokinál, egy öreg fa, tölgy, nagyon öreg, olyan mint a kútgyűrű, ott ment el a kék túra is, és tájékozódási pontnak használták. (Utólag arra jutunk, hogy a legelő nem erdő besorolásban volt, így nem tervezhetett vele az erdészet)
31:18	Voltak ott libák, aki arra felé lakott, oda hajtotta a libákat. Liba, ha volt valami hajtás, „az is ha fiatal volt, csipkodka.” Minden tiszta volt. Aki a Lúcskákba lakott, az a mai játszótér területére, Hirmann telepre hajtották, s pár óra múlva hazajöttek. A kacsza nem jött haza, azt kihajtották a Lúcskákra, „Kacsza elvult az iszapba, sárba, kacsának, libának a víz mindene, azt mondják, a kacsának nem adsz enni, csak lehajtod őt iszapba, vízbe, azon elvan.” Meséli, hogy játszottak, s ha nem figyeltek a kacsákra, mentek lefelé a Malom felé, ahol ingoványos volt, meg kaszálták is, szaladhattak utána.
33:26	Azelőtt, édesapja idejében voltak pulykák is, ha valakinek volt lucerna, az mellett elvult. Megkötötték, szárnyát, lábát, s ott maradt.
34:26(Felhívott múltkor, hogy eszébe jutott valami a patakokról)	Édesapja mesélt a patakokról, „ <i>aztán, hogy igaz, vagy nem igaz.. no de lehetett benne valami. Voltak óriások, erről nem hallottál semmit?</i> ” Szokolyán már nem bírták etetni az óriásokat, hát jöttek Kóspallagra. De mit fognak neki enni adni, dolgozni? Jött az ötlet az előjáróságtól. Fekete-hegy lába, vulkanikus eredetű. Hát ásatnak velük egy gödröt, ha véletlenül egyszer kitör a vulkán, hát ne a a faluba jöjjön a láva, hanem gödörbe. S hát az óriások csinálták is a dolgot. Egy óriás család dolgozott ott, az anyát Nagyhantának hívták, Kishanta volt a leány. S a leány csinálta azt a gödröt, így maradt meg a neve. „ <i>De hát azon spekuláltam, hogy azelőtt is folyt a víz. De hát hol folyt a víz?</i> ” De már a Kóspallagiak sem bírták etetni őket, s elküldték őket Nosztrára. Azok se munkát, se ételt nem tudtak nekik adni, hát megmérgezték őket. De hogy hova temették őket, ki tudja, akkoriban még nem voltak gépek.. Patakszabályozásokról nem tud.
38:00	'94-96-ban volt egy napfogyatkozás, s akkor volt egy hatalmas jégeső. Akkora jegek estek, mint az alma, dió, akkor csinálták a hosszú házon a tetőt, s szétverte. A tájházat védte egy diófa. Volt egy néni is, aki Szélespatakra ment haza, s elkapta a vihar, „ <i>rendesen rosszul lett, összeesett, olyan volt mint a lekvároskenyér.</i> ” Ezután nagy áradás volt, ott Szélespataknál s a tekercselőbe, s a házakba is befolyt a víz, akkor megemelték a patakot, még az árvíz után gyorsan LKT-val, traktorok tololapjával terelték a vizet, de nem maradt úgy akkor megemlték, megcsinálták rendesen a patakmedret. Rémisztő nagy volt az ár, Törökmezőn is. Betörte az uaz napfénytetőjét, irányjelzőjét is.
46:15	Mesél, hogy mikor Kelet, meg Ny No. egyesült, voltka kinn Németországban dolgozni, nagy jégtörés, széltörésnél, favágóbrigáddal dolgozni. Mesél ottani balesetekről is. Megmutatja a szerszámokat.

2025.09.28, Kóspallag	
Turcsik János, a tsz juhásza 1975-től	
Az interjút és a leíratot készítette: Homoki-Nagy Eszter	
00:00	1975-ben, 25 évesen került a szobi TSZ-hez, 400 birkát legeltetett, saját részre 25 birkát tarthatott, az akolnál lakott szobakonyhás házban, 90-ben, előtte Kecelen juhászodott, a szobi tsz vette meg a saját birkáit, azokat is maga legeltette. (~190db) Örökölte a mesterségét, nagyapja, apja is juhász volt, <i>"ötőlük tanultam mindent amit ami az állattartáshoz szükséges, meg hát gyakorlatba"</i> .
02:46	Tüdőgyulladás, sántaság, zabálás, mindent ők kezeltek. Tüdőgyulladást injekcióval, sántaság kézzel faragták bicskával, ez volt a legnagyobb probléma, ha nagyon csapadékos volt az idő, sok sár volt, bement a körme közé és bepállott, görbe pengéjű bicskával -még megvan neki, meg is mutatta- faragták ki a gyulladt részt, rézgáliccal kenték be, az beszárította. (Megmutatja a bicskát, ez volt a fő szerszámuk, meg a kampós bot(réz/vas), aminek a kampójával könnyen megfogták a juhot)
05:03	Kecelen, az Alföldön saját juh volt, annyiban volt más, hogy itt nem kellett takarmányról, szénáról, szalmáról gondoskodni. Otthon abrakoltak is, még hordta lovakkal otthon a gabonát az asztagra, szérúre.
06:47	Cigája, merino fajták voltak. Cigája jól tejel, szép bárányokat ad. Alapvetően húsnak, bárányért tartották, de abban az időben a gyapjú volt a legértékesebb, aztán a tej, s aztán a hús. (Most nem így van, élősúlyban 2000Ft/kg -ért adta el a törököknek, de most nagyon sok juhász abbahagyta, nincs föld, régen Kecelen tsz-től is béreltek tavaszi legelőt, nyáron tarlóra hajtottak.
09:28	Mocsár, Kis -Hanta, Hosszú rét, Korompai oldal részeket legeltették. Nyáron Törökmezőn, felváltva Váci Marcival. Eleinte 400 birka volt egyedül, majd mikor Váci Marci is felkerült, 800-900db. Mikor leesett a hó, akkor hajtottak be a hodályba. Ekkor etettek. Elléskor használták a hodályt még.
11:38	Annak függvényében mozogtak arrébb a nyájjal, hogyan lakott jól a birka. Korompai D-i oldala gyorsan kiöregedett, meg a Mocsári rész D-i oldala is hamar öregedett, (12 03) <i>"De a fölső réttől a fák fele, Pistiek felé, abba az oldalba tovább tartott"</i> . Látták mikor hogy lakott jól, s aztán mentek arrább. Ő legtöbbet a Mocsári részt estére hagyta. Nem volt lekerítve, de nem mentek kárba.
13:01	Volt hogy bement az erdőbe, erdőszélre. Most ahol Ambrusék disznója volt, az akkor volt fiatalos, oda tilos volt behajtani, nehogy lerádják. (84-ben vágták le kb.) Lábás erdőbe be lehetett hajtani, ott nem csinált kárt.
14:13	Volt cserjés sáv a legelő szélén, s a jószág azt legelte vissza, <i>"de húzódot mindég kijjebb" (14 :33) a házhoz nem messze ott van egy hinta állvány, valamikor mink állítottuk oda a gyermekeknek. Az még például nem volt benőve annyira, csak a 2-3 nagy fa volt."</i>
18:42	Megették a makkot az állatok, a birka rá tudott kapni, de a tölgymakkot jobban kedvelte, mint a csert. A lombot csak frissen ették, hullottat nem. Lombot a disznók alá tettek, birka alá sok lett volna. tsz előtt nem tudja hogy használták a Mocsárt, a Kishantát kaszálták.
22:00	Az időjárás más volt, jobban elkülönültek az évszakok, még voltak havak, lovasszánt tudtak használni, azzal hordták be a bálát.
23:42	Hivatalos Szent György nap a kihajtás, a főállattenyésztő mondta egyik évben, de ha így volt, sokkal több takarmányt etettek, <i>"megettük a hasznot"</i> és bélgyulladásosak

	<p>lettek a juhok. Amúgy ha már zöldül a selyemfű/szörfű akkor kihajtották, csipegessen. Addig ettek, míg jól nem laktak. Az első hónál behajtottak, s etettek, de volt átmenet, éjszakára etettek.</p>
25:44	<p>A juh ahogy ment, úgy váltogatták a területet, időjárástól függött, mennyi idő múlva tudtak visszamenni ugyanoda, jó csapadékos időszakban akár egy hét alatt is újranőtt.</p>
26:10	<p>60-as években nagy ollókkal, később nyíróbrigádok géppel, szebben nyírtak. Ültették a birkát, vagy íves asztalt csináltak, lekötötték, 3 asztalhoz volt egy ember aki segített.</p>
27:35	<p>Pulival, mudival tereltek, de a keverékek voltak a kedvencek, maguk idomították, de könnyű volt, mert a vérükben van a terelés.</p>
29:33	<p>A Mocsár oldala nagyon szörfüves, selyemfüves, csak kora tavasszal és késő ősszel ette a birka, de fenn, a fáknaál ott jobb, ott volt benne vadhere, meg perjefű. Egy éve járt fenn a Mocsáron utoljára, nem változott, de nőtt az erdő, s jön beljebb. Egy nagy cser száradt ki, mert az LKT-sok ott egyenesítették a fa körül a kötelet. <i>„Lehet is látni, észre lehet venni, hogy körbe húzták a kötelet, s a kérget megpiszkálta, s lehet attól száradt ki.”</i> (Új drótkötelet ki kellett egyenesíteni)</p>
32:27	<p>A fák alatt volt gyep, a fa maga is trágyázta. Nem volt nagyon más, de az árnyékban tovább tartott a zöld.</p>
35:00	<p>Sok fecske volt a hodályban, volt hogy a juh hátán kapkodta a legyeket. Kakukk, szarka, búbos banka, holló, varjú voltak a legelőn, de nem figyelte külön.</p>
36:20	<p>Szerinte csak úgy kikelhettek a fák, nem ültették, de nem tudja, 100 évnél biztosan öregebb. Pl. a tűzörségi fa jellegzetes, aratáskor minden háztól mentek éjszakára. <i>„Szép az a fa ottan.”</i></p>
38:06	<p>Miért Mocsár a neve? Igen, ott hátrébb megállt a víz, lehet azért.</p>
38:35	<p>Galagonya, kökény, csipke volt a cserjében. Az erdőben tanulta meg, mikor 93-ban már nem juhászodott, s akkor az erdészetnél dolgozott. Az akácot szerette nagyon a jószág, volt a Kresz-ároknaál?., egy görbe akácos.</p>
42:00	<p>92-ben abbahagyta a juhászatot, feloszlott a tsz, két évig kivette a főállattenyésztő, de belebukott, s aztán ment az erdőbe. <i>„Megpróbáltam, megszagoltam, s ez volt 2015-ig”</i> Fakitermelés, bozótirtás, ápolás volt a feladat. Régebben disznókat a Kresz-árokba hajtották, volt szarvasmarha is régebben, meg lovat is kiengedtek a marhák közé.</p>
46:00	<p>Nem kapott a TSZ-től utasítást, sőt ők kérdezték mikor lehet selejtezni, bármit. Nem fejtek, csak Verőcén volt fejőállás. (Még Kecelen a maszek világban fejtek, anyja csinált sajtot a piacra, 50l-es vajlingban vitte biciklivel.)</p>

Burik Antalné	
2025.08.29., Kismaros	
Interjú és leíratot készítette: Homoki-Nagy Eszter	
Megj.: Telefonos interjú, ez a második, kevésbé részletes, az első, két órás anyag felvétele megsérült.	
00:00:28	Összefoglalóan a megélhetési formákról. Fakitermelők, -édesapja is az volt. Megemlíti a napszámosokat is, akik csemetét ültettek, meg a fiatal erdőket ápolták. Emellett kőfejtő bányákban, többek között a bajdázói bányában, a szobi bányában, márianosztrai bányában dolgoztak. Emellett megélhetési forma volt még a málnaszedés, háztáji gazdálkodás, melyben az alábbi állatokat tartották: disznó, libák, kacsák, tyúkok, nyulak. Kevesebb helyen kecske, és gyakran tehén. Sok lovas volt, fogatosnak nevezték őket, akik ugye szállították haza a fát, fuvaroztak. A megélhetést kiegészítették az asszonyok napszámmal, de nem minden nap, ha otthon volt munka, maradtak otthon, krumpli, kukoricaföldön, vagy a kertben. A mostani Pallagvölgyi Biokert területéhez hasonlítja az egykor kerteket, melybe legtöbbször krumplit raktak, szilvafákat, almafákat, cseresznyefákat. Zöldséget: hagymát, borsót. Dinnyét, paprikát, paradicsomot nem, azt bulgároktól vették, akik kocsiból árulták. Elvértve voltak szőlők is.
00:04:54	„Mindent málna borított” Kisinóci utcától a turistaházig minkét oldalon málnák voltak beültetve.
00:06:13	A Tűzörző fánál volt a tsz ribizlisei, málnásai. Kiadtak belőle, a család aki bérelte leszedte, kinyírta. Amit nem adtak ki „ <i>azt ötösbe szedtük, azaz 1 kg-t leszedtem, 5 Ft-ot adtak munkadíjként, akár ribizlit szedtünk, akár málnát.</i> ”
00:07:29	Még hajtott libákat, a mostani vegyesbolttól sétált fel a legelőig. Mindenki libái ott legeltek, kivéve azokat, akiknek a patakpart volt a kertjük végében. Egyedül jöttek haza, nagyon sok volt belőlük, a Maros utcán, és a juhodálnál is. Oda hajtották ki a teheneket is, de egy idő után megszűnt a csorda. Váci utcán is hajtották ki őket, csak úgy porzott, nem volt betonozva, járda építve, kötelező volt tisztítani a ház előtti szakaszt mindenkinek, hogy a víz elfolyjon. A csorda végül megszűnt, s utána jött a tsz kizárólagos birkatartása. A juhodálnál lakott a juhász és a családja. Egészen lementek a tóig legeltetni.
00:14:00	Bodzát akart szedni tavaly a Káposztásoknál, mert úgy emlékezett, hogy van bodza, régen az málnás volt, meg krumplit és apróbb növényeket termesztettek. Káposzta nem volt a névvel ellentétben.
00:15:15	A Danis rétre (Tar Péter rét?) jártak kirándulni az iskolával, vagy a Kisinóci turistaház mögé. A Kisinóci-th. felé szedték a vadmargarétát ballagásra, amikor hetedikes volt, akkor az ott rét volt, majd azt is klédába állított málnasorokkal ültették be.
00:20:35	Fekete-hegyet levágták, tarvágásba, 12 éves volt akkor, apukája ott dolgozott. „Furcsa volt látni olyankor az erdőt, kopasz hegyet” Ő vitte nekik az ebédet, bablevest, sonkával, szalonnával.
00:22:25	A tűzország helyét jelző fánál, Tűzörző fa volt a cséplés, mindenki búzáját oda vitték. Cséplőgéppel csépeltek, majd később a TSZ-be beadott földekről kapott termést is oda vitték, az ő szüleinek nem voltak földjei. Aratáskor édesanyja csinálta a kötözőt fűből sarlóval ment utána, marokszedő volt, félkeresztet csináltak zabból, árpából, búzából. Édesapja mikor az erdészetnél dolgozott, kapott fejadagot, korpát, 0-s lisztet. Az otthoni malacnak korpát adtak, meg a kimosott, főtt zöldséghéjakkal kevert moslékot.
00:27:00	Volt akinek volt otthon kemence, meg sütöttek otthon kenyeret, nekik nem volt.

10.3. Terepi felvételezés közben

Fényképezte: Dr. Saláta Dénes

11. NYILATKOZATOK

NYILATKOZAT

a szakdolgozatnyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Homoki-Nagy Eszter
A Hallgató Neptun kódja: M8MHUF
A dolgozat címe: Kóspallag és fás legelőjének tájhasználat-változása
A megjelenés éve: 2025
A konzulens intézetének neve: Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem. Továbbá kijelentem, hogy a dolgozat elkészítése során alkalmazott mesterséges intelligencia-eszközök (pl. szöveggenerálás, nyelvi javítás, fordítás, adatelemzés) használata nem helyettesítette a saját kutatási és alkotói munkámat, azok alkalmazását a források között vagy a módszertani részben feltüntettem, és a szakmai-etikai elvárásoknak megfelelően jártam el.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: Gödöllő, 2025. év november hó 4. nap

Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Homoki-Nagy Eszter (M8MHUF) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védelemre **javaslom**.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: nem

Kelt: Gödöllő, 2025. év november hó 4. nap

---

belső konzulens

NYILATKOZAT

Hallgatók, doktoranduszok nyilatkozata mesterséges intelligencia (MI) alkalmazásáról

1. Általános adatok

Hallgató neve:	Homoki-Nagy Eszter
Neptun-kódja:	M8MHUF
Képzési szint (a megfelelőt jelölje X-szel):	☒ BSc/BA ☐ MSc/MA ☐ Doktori (PhD) ☐ Egyéb: .....
Tantárgy neve/kódja*:	Szakdolgozat készítés
A munka címe:	Kóspallag és fás legelőjének tájhasználat története

* doktori értekezés esetén nem kitöltendő

2. Nyilatkozat az MI használatáról

Alulírott, etikai felelősségem teljes tudatában az alábbi nyilatkozatot teszem:

(Kérjük, válasszon egyet az alábbi lehetőségek közül!)

A) Nem alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.

(Amennyiben ezt jelölte, a további táblázatok kitöltése nem szükséges.)

B) Alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.

(Kérjük, töltsse ki a vonatkozó táblázatokat!)

3. A mesterséges intelligencia használatának részletezése

I. TÁBLÁZAT: Asszisztensi vagy kisebb mértékű felhasználás (pl. fordítás, nyelvi korrektúra, ötletelés stb.)

(Ezen felhasználások esetében a konkrét promptok és válaszok csatolása nem szükséges.)

A felhasználás célja	Alkalmazott MI-eszköz neve és verziója	Érintett rész (ha nem a szöveg egészére vonatkozik)
–	–	–

II. TÁBLÁZAT: Jelentős tartalmi hozzájárulás (pl. egy teljes ábra vagy egy hosszabb szövegrész generálása)

(Ezekben az esetekben a felhasznált kulcsfontosságú promptok és az MI által adott nyers válaszok dokumentálása és a munka **mellékletében való csatolása szükséges.**)

A felhasználás célja	Alkalmazott MI- eszköz neve, verziója, elérhetősége	Az érintett fejezet / ábra / táblázat pontos sorszáma	A prompt-naplót tartalmazó melléklet bejegyzésének sorszáma
–	–	–	–

3/A. Oktató által előírt kiegészítő szabályok (ha vannak)

Amennyiben az adott tantárgy oktatója vagy témavezetője az MI-eszközök használatára vonatkozóan külön szabályokat vagy elvárásokat határozott meg, kérjük, az alábbi mezőben foglalja össze ezeket:

Pl. az MI használatának tilalma bizonyos feladattípusokra; csak konkrét eszköz használata engedélyezett; eltérő hivatkozási elvárások; dokumentációs forma stb.

Oktató vagy témavezető által előírt szabályok:

.....

.....

.....

.....

4. Minden hallgatóra vonatkozó nyilatkozat:

Kijelentem, hogy az MI által esetlegesen generált tartalmakat minden esetben kritikailag felülvizsgáltam, szerkesztettem és a munkába illesztettem. A leadott munka minden eleméért, annak eredetiségéért és tudományos helytállóságáért teljes körű felelősséget vállalok. Tudomásul veszem, hogy a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem a benyújtott munkát mesterséges intelligencia detektorral ellenőrizheti, és eljárást kezdeményezhet, amennyiben a nyilatkozatom valótlan vagy hiányos.

Kelt: Gödöllő, 2025. év november hó 4. nap

.....
Hallgató aláírása

.....
Konzulens aláírása